

Marknadens triumf

- lärare i en nyliberal tid

Av: Anneli Westfelt

Handledare: Adrian Ratkic
Södertörns högskola | Institutionen för kultur och lärande
Magisteruppsats 22,5 hp
Den praktiska kunskapens teori | Vårterminen 2018
Centrum för praktisk kunskap

Innehållsförteckning

BOKSAMTALET.....	4
Elevernas läsning och vad den riktade in mig på.....	8
SYFTE.....	9
METOD.....	11
LÄROPLANEN OCH ENTREPRENÖREN.....	14
NYLIBERALISMEN OCH SKOLAN - EN HISTORIELEKTION.....	19
LÄRAREN	
Humaniora och entreprenörskap.....	22
Olydnad och excentrism.....	24
<i>The Principles of Scientific Management</i> - en urtext.....	25
Går det att spåra påverkan från taylorismen i dagens skola?.....	27
Att krama kunskap ur läraren och några bieffekter.....	28
Att skapa incitament genom hierarkier - "Yrkesskickliga lärare".....	31
Robinson Crusoe, alias <i>handlingens man</i> , entreprenör utan vinningslystnad och den fundamentala kreativiteten.....	35
UTBILDNINGEN.....	38
SAMHÄLLET - ARBETET.....	42
Tre typer.....	42
Penningsystemet i skolsystemet.....	43
SLUTORD.....	46
LITTERATUR- OCH KÄLLFÖRTECKNING.....	48

Sammanfattning

I essäns form utforskas här grunderna till och eventuella effekter av formuleringar i läroplanen för gymnasieskolan där entreprenöriella förmågor framhålls. Dessa ska främjas hos eleverna vilket ska leda till att de i framtiden kan starta och driva företag. Syftet är att undersöka varför läroplanen innehåller dessa formuleringar, om det är möjligt eller önskvärt att lärare omsätter dem i undervisning, vad det kan innebära för eleverna, utbildningen, arbetslivet och för samhället i stort. Essän tar sin utgångspunkt i ett boksamtal om romanen *Yarden* som författaren till denna essä och en grupp elever hade hösten 2017. Ur denna berättelse och ur upplevelsen av kontrasten mellan det som kan vara undervisningens mål och mening och de skrivningar om entreprenörskap i läroplanen innehåller växer utforskandet fram. Det utmynnar i en kritik av den nyliberala politik som skapat den marknadsanpassade skolan. Essän ifrågasätter också tron på att vi kan utbilda för en tänkt framtid. Slutligen pekar den mot det nödvändiga i reformer som kan undandra skolan från marknaden.

Nyckelord: entreprenöriella förmågor, entreprenör, nyliberalism, New Public Management, *Yarden* av Kristian Lundberg, taylorism, alienation, läroplan, kunskapskrav, litteraturanalys, boksamtal

The Triumph of the Market - teaching in a neo-liberal era

Summary

An essay that investigates the basis and possible effects of certain formulations in the upper-secondary curriculum that emphasise entrepreneurial skills. Such skills are to be promoted in pupils, with the aim of their being able to start and operate businesses in the future. The purpose is to examine why the curriculum contains these formulations, whether it is possible or desirable for teachers to implement them in their instruction and what this might mean for the pupils, their education, the professional world and society as a whole. The essay is based on a discussion of the novel *Yarden* ("The Shipyard") by Kristian Lundberg, which the author of this essay and a group of pupils read in autumn 2017. The

exploratory aspect of the essay develops out of this story and the experience of the contrast between what is perhaps the goal and purpose of the instruction, and the writings about entrepreneurship contained in the curriculum. The result is a criticism of the neoliberal policy that created market-adapted schooling. The essay also questions the belief that we can educate people for a hypothetical future. Finally, it points to the necessity of reforms that can extract schools from the market.

Keywords: entrepreneurial skills, entrepreneur, neoliberalism, New Public Management, *Yarden* by Kristian Lundberg, Taylorism, alienation, curriculum, knowledge requirements, literary analysis, book discussion

BOKSAMTALET

- I slutet står det "Och nu är du här, författaren Kristian Lundberg". Det är hans gamla kompis Rolle som säger det när de sitter på bänken. Hans resa blir så tydlig. Nu har vi fått reda på allt, säger Minna.
- Det handlar om klasskillnader. Han är en klassresenär. Först hade han jobbat sig uppåt, han var poet och journalist, men så drogs han ner igen och hans nya identitet förlorades. Han hamnade på Yarden, men han hörde aldrig hemma där heller, säger Linnéa.
- Det handlar också om frihet och pengar. Den som har mer pengar har mer frihet, säger Hillevi.
- Men han har inte gett upp trots sina ekonomiska svårigheter, säger Josefine, och tillägger:
- Han har hopp och han skriver, det är det som gör att han överlever.

Det är fredag och sen eftermiddag. Solen lyser snett in genom de stora valvformade fönstren med gamla, svarta järnbeslag. Utanför breder bladverket på ett enormt träd ut sig. Det börjar skifta i gult. Skolgården ligger öde och tom. Inne i skolan är det inte heller många kvar. De flesta klasser har slutat för dagen och de här fem eleverna är de enda i sin klass som är kvar. De har boksamtal i dag och resten av klassen har en hemuppgift.

Alla har papper utspridda framför sig på bordet vi byggt ihop av bänkar i klassrummet. Det är läsloggar de skrivit under läsningen och som de nu hämtar idéer från. De har också varsitt exemplar av Kristian Lundbergs *Yarden*. Boken handlar om författarjagets liv efter hans fall från relativt känd och framgångsrik poet och skribent till underbetald daglönare på Yarden i Malmö hamn. Jag valde boken i brådskan och utan vidare eftertanke när jag började höstterminen 2017 på en ny skola och snabbt skaffat mig en överblick över vilka böcker som fanns i klassuppsättning. Jag hade varken speciella förväntningar eller någon förutfattad mening om elevernas läsning vilket gjorde att allt de skrev och sa i boksamtalen kunde överraska mig. Mitt eget förhållande till boken var att jag läst den några år tidigare och att den drabbat mig. Jag var mycket fascinerad av hans sätt att långsamt och repetitivt berätta sin historia och av hur han kunde skriva fram sin smärta.

Jag berättade ingenting om min egen läsning för eleverna. Jo, att jag hade läst den, men ingenting om mina upplevelser eller vad boken handlar om. Jag brukar aldrig göra det. I stället har jag andra sätt att inleda. Ett är att innan de får böckerna visa förstasidan via projektorn och läsa den gemensamt och be dem ge sina värdeomdömen om hur språket är, vilka associationer de får osv. I bland ber jag dem gissa om det är en kvinna eller man som skrivit, när det utspelar sig / är skrivet, var i världen osv. Ett annat sätt är att plocka ut "spretmeningar", meningar från olika ställen i texten, och att sedan titta på dem gemensamt och göra iakttagelser utifrån dem. Det här är välkända didaktiska verktyg för de flesta svensklärare. Men just den här gången gjorde jag ingenting av detta, de fick bara börja läsa. Jag varierar arbetsmetoderna för att få omväxling..

Det de fick första lektionen var instruktioner om hur de skulle skriva läslogg: plocka ut citat ur texten helt fritt och kommentera dessa och därmed inleda en analys. Jag gav dem en läsplan där det stod vilka sidor de skulle läsa varje vecka, inlämning av läsloggar med minst fyra citat en gång i veckan, läsloggarna tillbaka med kommentarer från mig veckan efter osv. Jag talade om att de skulle spara läsloggarna och sedan ha dem att utgå från vid boksamtalen.

Boksamtal har jag alltid i små grupper, helst bara fem som vid det här tillfället, men ofta sju-åtta stycken. Det är viktigt att de är få för att det ska bli ett bra samtal och för att alla ska kunna delta aktivt och få visa sina kunskaper. Under tiden de pratar gör jag inpass ibland om det behövs, fördelar ordet om det inte blir rättvist av sig självt, men mest lyssnar jag och antecknar för brinnande livet. Jag skriver ned det de säger och försöker få med allt. Och nu lyssnar jag med stegrat intresse.

- Det finns saker att relatera till, säger Rana med bestämd min, men först vill jag säga något om språket. Det är annorlunda. Det saknas en röd tråd. Och så är det något annat. Hon läser ett stycke ur *Yarden*. "Han går sin runda. Vakten. Båtvakten". Han skriver som han tänker och sen är det som om han kommer på att han måste förklara för någon han pratar med. Det gör läsaren involverad. Och så är det målände beskrivet. Som det här stället där de tvättar bilar på Yarden, vattnet rinner in innanför stövelkanten, de blir blöta under regnkläderna. Jag flyttas tillbaka till dagis när det regnade och man blev blöt i gummistövlarna, säger Rana.

- Jag skulle vilja säga något om det här stället, säger Linnéa, ser sig omkring och signalerar med en liten paus att hon byter spår. De har börjat vända sig till hela gruppen nu och har inte blickarna envist fästade på mig. Hon läser ett citat ur sin läslogg: "vi levde med döden intill oss, den verkliga och den påhittade". Den påhittade är den död mamman hotar med. Han hade en tuff uppväxt med mamman som var psykiskt sjuk. Den verkliga döden är den som hotar i det hårda arbete han utför och det svåra liv arbetarklassen lever. Deras engagemang smittar av sig och jag och nickar och hummar samtidigt som jag skriver. Jag blir upplyft av att nivån på samtalet är så hög. Jag vet inte vad jag hade väntat mig. Men det som sker i mötet mellan stoffet och elevernas hjärnor är väldigt ofta oväntat och nu gör det mig glad.

Josefine räcker upp handen, får ordet och byter återigen riktning i samtalet.

- Det är mycket upprepningar. Samma saker kommer tillbaka hela tiden. Jag tröttnade.

- Jag tycker att upprepningarna gör så att man förstår motivet mer, säger Linnéa.

- Klasskillnader. Man förstår vad han vill få fram. Man ska sitta och tänka, fortsätter hon och ser på Josefine.

Minna tar ordet och hennes ansiktsuttryck visar att hon kommit på något när hon lyssnat på de andra.

- Att han upprepar sig, det skapar den onda cirkel han lever i. Det är samma cirkel i berättandet och i hans liv.

De fortsätter prata om hur Lundbergs berättarteknik påverkade läsningen.

- Från början förstod jag ingenting, säger Hillevi. Men sen förstod jag mer och mer, trots att samma saker upprepar sig, och det beror på tillbakablickarna.

Josefine instämmer och möter Hillevis blick över bordet:

- Ja, återblickarna gjorde att man förstod vad som gjorde att han var där han var just nu.

Linnéa håller med och ser sig omkring, allvarlig och koncentrerad.

- Återblickarna gör att man förstår honom. Han bearbetar sin barndom. Han bearbetar i stället för att dras bakåt. Han skriver. Som metaforen om att "brinna upp från insidan". Om han inte skrev skulle han göra det, säger hon.

Jag sitter ihärdigt böjd över anteckningarna och min hand rör sig snabbt över pappret. Nu tittar jag upp för att bekräfta dem med min blick.

- Många tycker att boken är tråkig, säger Rana. Men i slutet när han pratar med en kompis som säger något om hans bok säger han "samtidigt behöver allt inte vara så roligt alltid". Och så är det. Det är filosofiskt och det står mycket mellan raderna. Man måste tänka, säger hon.

Hillevi läser på sidan 33: "handens meningslösa rörelser får plötsligt värde när den förs fram över ett tangentbord", och säger:

- Han yttrar sig, använder sin hand till att skriva för att göra nytta.

- Han kände sig betydelselös, men när han skrev mådde han bra, säger Minna och lyser återigen upp:

- Det är det som gör en författare. Att skriva har hjälpt honom och han kan hjälpa andra. Vi kan hitta vårt sätt att skriva av oss!

Hon berättar att hon från början tyckte att det var konstigt när jag sa att de skulle skriva fritt i fem minuter i början av lektionen, men att hon sedan hon började läsa *Yarden* plötsligt tyckte om att skriva helt fritt och att hon börjat göra det hemma också.

- Jag har faktiskt börjat skriva lite som han också, säger hon med ett överraskat leende.

Mitt "fem minuters fritt skrivande", som jag inleder vissa lektioner med och som jag säger till klasserna kan bli en stund där var och en möter sig själv, tar reda på vad som rör sig i tankarna just nu, får vila, lämnar det de just kom ifrån och går in i något nytt (den här lektionen), passade för Minna väl ihop med Lundbergs sätt att skriva för att befria sig. Det kom att få en speciell funktion och mening för henne. Nya kombinationer uppstår hela tiden. Det sker alltid en mängd saker jag som lärare inte kan förutse.

De andra fortsätter på temat hur boken påverkat dem. Rana säger:

- Det handlar mycket om ensamhet och att han skriver om det gör att vi inte behöver känna oss lika ensamma. Och jag såg mycket av mig själv i Kristian. Jag har varit med om en del av det han varit med om med föräldrar och så. Det står "Det man inte är, det får man bli", så har det varit för mig också. Och hade han inte varit med om det, och kunnat skriva om det, hade jag inte fått läsa om det.

- Fast jag inte har varit med om något som han kan jag ändå relatera till det, säger Hillevi.

Jag lyfter pennan och sträcker försiktigt på fingrarna. Det knäcker till i pekfingret, som fått en mer markant led längst ut på senaste tiden, och gör lite ont när jag rätar ut det. "Artros bara just där", tänker jag snabbt, "det är för att jag skrivit så mycket i mina dagar". Det har så mycket att göra med det som är betydelsefullt för mig att jag, i alla fall just i den här stunden, känner en viss värme för min defekt. Jag lyfter huvudet och ler mot eleverna. Jag är glad och känner mig berikad av deras samtal och tänker att det här är undervisningen och läraryrket när det är som bäst.

- Vad intressant det var, säger jag, vad mycket ni fått ut av den här boken! Eleverna kommenterar samtalet, småpratar med mig och varandra, och strax blandar sig tankar om den annalkande fredagskvällen in i pratet. De säger glatt "Tack för i dag, trevlig helg!" och ger sig av ut i den folktomma, ekande korridoren. Jag lägger ihop kollegieblocket efter att ha bläddrat igenom anteckningarna och sett att jag skrivit sex sidor under samtalet, tittar upp och ut genom fönstret. Nu går den lilla gruppen under det stora trädets bladverk. "Undrar vad det är för träd", tänker jag. Sen när jag ser deras ryggar i korta midjejackor tänker jag på känslan av frihet de nog har nu när en skolvecka är slut. De försvinner ut genom skolgrinden. Jag står kvar i tankar.

I läroplanen står det att skolan ska utveckla entreprenöriella förmågor hos eleverna; att de ska inspireras att bli entreprenörer. Det är ingenting jag brytt mig om, men nu har jag precis läst om läroplanen och börjar undra vad det är meningen att det ska innebära. Varför står det där? Och varför har jag inte brytt mig om det? Går det att spåra något som har att göra med entreprenörskap i min undervisning? Boksamtalet om *Yarden* var en kort sekvens i en lång rad av moment, lektioner och examinationer svenskundervisningen under tre gymnasieår innehåller. Det är mycket vi hinner läsa under de åren och litteraturanalys är en viktig del i svenskan på gymnasiet. Men entreprenörskap?

Elevernas läsning och vad den riktade in mig på

När jag efter boksamtalet läste mina anteckningar och tänkte över det här och de andra boksamtalen i klassen förvånade det mig vilket intresse och engagemang

berättelsen väckte hos de här 15-16-åringarna i Stockholms innerstad. Det var överraskande att de fick ut så mycket av boken och att Lundbergs skörhet och självutlämnande berättelse om misslyckande och ensamhet verkligen drabbade många av dem. En del av det som kom upp rörde allmänmänskliga förhållanden och eviga frågeställningar, dilemman och livsproblem. Några av eleverna fann likheter mellan sig själva och den medelålders Kristian Lundberg. De var analytiska och höll sig på en nivå där de kunde diskutera berättarteknik, var personliga och pratade om sina egna liv och tog upp samhällsproblem med utgångspunkt i det de läst. Det samtal jag beskrivit här var engagerat och intensivt på ett sätt som kändes bortom och utanför det rutinmässiga i undervisningen. Och det var tydligt att de pratade om saker de tyckte var viktiga.

Mycket av det de kommenterade berörde utanförskap och ensamhet och vad skrivande och reflekterande kan få för betydelse. Men de gick också in i en berättelse om arbetsliv i dagens Sverige och diskussioner uppstod om arbete och villkor på arbetsmarknaden. Ett citat som återkom i flera av boksamtalsgrupperna var "De fattiga skall bli fattigare".¹ Det finns en kontrast mellan elevernas intresse för de orättvisa förhållanden huvudpersonen i *Yarden* arbetar under och den entreprenör som tonar fram i läroplanen och som de ska inspireras att bli. Själva kontrasten är intressant. Jag ska titta närmare på den och se var jag hamnar. Jag återkommer till det i avsnittet *Läraren*.

SYFTE

Vad ska utbildning vara? Själv vill jag bli ledd av någon som verkligen vet mycket om ämnet. Samtidigt vill jag vara fri att opponera mig. Jag vill således bli ledd och vara fri, och jag vill inte pressas in i en för snäv mall eller att undervisningen ska vara förtäckt ideologisk. Jag har i nästan hela mitt liv tagit emot undervisning, nästan alltid haft en Lärare, eller flera. När jag försöker tänka efter kan jag bara komma på två perioder i mitt liv när jag inte haft lärare - innan jag började söndagsskolan när jag var fyra och två år direkt efter gymnasiet. Dessutom är jag själv lärare.

---

¹ Kristian Lundberg, *Yarden. En berättelse*, Stockholm: Bruno Östlings bokförlag Symposion AB, 2010, s. 70.

Vad kan utbildning vara? Vad har utbildning möjlighet och inte möjlighet att göra med människor? Det finns en uppfattning att utbildning, åtminstone på grundskole- och gymnasienivå, kan skapa medborgare av ett visst slag. Att det går att beställa ett visst slags människor tycktes till exempel Alva och Gunnar Myrdal vara övertygade om när de skrev *Kris i befolkningsfrågan*. "Vad är det egentligen för slags människor vi behöva i det moderna samhället och som vi begära att skolan skall ge oss?" frågar de sig och konstaterar att de "lydiga egoister" de menar att skolan skapade inte var individer anpassade till den värld de levde i eller det samhälle Myrdals såg växa fram.²

År 2011 skrevs det in i läroplanen att skolan ska inspirera eleverna att bli entreprenörer för att öka deras "möjligheter att kunna starta och driva företag".³ Från och med nu finns något mycket mer specifikt än att göra eleverna till demokratiska och miljömedvetna människor, något som talar om vad de ska *syssla med*, hur de ska *arbeta*, i alla fall under någon period i livet.

Syftet med min uppsats är att undersöka vad detta kan leda till för elever och lärare och hur det kan påverka utbildningen. Jag kommer att fråga mig hur jag som lärare i svenska och filosofi ska leva upp till läroplanens intentioner. Om jag nu ska det. Jag undrar hur jag ska förstå mitt uppdrag. Jag har även för avsikt att undersöka den samhällsförändring som formuleringarna i läroplanen är en del av och att ställa frågor om hur dessa formuleringar i sin tur kan påverka samhället. I avsnittet *Nyliberalismen och skolan - en historielektion* skisserar jag bakgrunden till varför entreprenörskap fick vara rubriken på vad undervisningen ska vara och leda till.

Syftet är alltså att titta i tre riktningar: mot läraren, utbildningen och samhället. I centrum av allt finns eleven. Det är denna som är föremål för utbildningen, det är denna som, om man följer läroplanen, ska formas till att ingå på ett visst speciellt sätt i ett framtida arbetsliv. Och eleverna kommer att leva i det samhälle som nu skapas.

Eleverna blir centrala i mitt funderande som här blir till text. Deras ansikten träder fram för mig mellan textraderna, mitt i tankarna: Minnas

---

² Alva och Gunnar Myrdal, *Kris i befolkningsfrågan*, Nora: Nya Doxa, 1997, s. 261.

³ *Läroplan, examensmål och gymnasiegemensamma ämnen för gymnasieskolan 2011*, Skolverket, Stockholm, 2011, s. 7.

överbaskade leende, Ranas bestämnda, skarpa min när hon uttalar en åsikt. Hur möter det här med entreprenörskap elevernas värld? Och vad visar de intresse för? Självklart visar de var och en intresse för en mängd helt olika saker. Men min erfarenhet är att det finns en "omedelbar" dragning till fördjupade diskussioner om människans villkor hos många av dem. Det är utifrån den drivkraften, som jag möter hos mina elever, jag valt att gestalta och i denna uppsats utgå från boksamtalen om romanen *Yarden* som ägde rum hösten 2017.

METOD

När Simone de Beauvoir skulle skriva en självbiografisk roman samlade hon ihop information om det politiska sammanhang hon varit omedveten om under en viss tid. Hon skriver (i engelsk översättning): "The degree of what one was unaware of is just as important in a life as the degree of knowledge".⁴ Att skriva om det självupplevda är att återuppliva minnen och få dem att leva och i återskapandet av det man var medveten om kan också ingå att hitta den kontext det utspelade sig i som man kan ha varit omedveten om, skriver Beauvoir.⁵ Något av det som händer mig när jag i skrift cirklar runt mitt ämne, som är mitt eget görande och det skolsystem jag som lärare verkar i, är just detta: jag avtäcker och försöker förstå den politiska kontext jag en gång var delvis omedveten om.

Sättet att skriva en essä kan upplevas som cirkulärt och repetitivt, och är det också i viss mån. Här finns en parallell till Kristian Lundbergs sätt att skriva, han rör sig också runt sitt ämne i cirklar och återkommer ständigt till samma saker och upprepar dem som mantran. "Jag sammanfattar: på botten av en brunn. Jag är ensam. Jag kommer inte upp."⁶ Som metod är det ett sätt att undersöka något som är svårt eller obegripligt, eller som Theodor W Adorno uttrycker det: "(essäns) ämne är alltid en fasthållen konflikt"⁷. *Yarden* är enligt bokens framsida en *berättelse*, det jag skriver är en *essä*, det gemensamma är det

---

⁴ Simone de Beauvoir, "My Experience as a Writer", i *The Useless Mouths and Other Literary Writings*, ed: Margaret A. Simons & Marybeth Timmerman, Urbana : University of Illinois Press, 2011, s. 293.

⁵ *ibid*, s. 292-93.

⁶ Lundberg, s. 28.

⁷ Theodor W. Adorno, "Essän som form" i *Glänta*, nr 1/2000, s. 40.

egna livet gestaltat och insatt i ett politiskt sammanhang och undersökningen som inte behöver komma fram till ett färdigt svar. Vi kastar ut våra nät av ord gång på gång och ser vilken fångst de kommer tillbaka med. Ena gången fisk efter fisk med blänkande fjäll som läggs till beskådan på båtens durk. Andra gången en ensam abborre som är så liten att den släpps tillbaka ner i vattnet igen, eller ingenting alls. Som stil kan det verka omväxlande meditativt, suggestivt och hamrande. Något att vila i, något att dras med av, något att få inbankat i hjärnan.

Descartes tredje regel för vetenskaplig metod lyder: ta det enklaste först.⁸ Essän motsätter sig detta, skriver Adorno i *Essän som form*. Studenten är visare "än det vuxna pedanteri som med höjt pekfinger förmanar tanken att begripa det enkla innan den kan våga sig på det komplexa".⁹ Essän kritiseras för att vara fragmentarisk, skriver Adorno, men då "bär (man) sig åt som om man vore helheten mäktig."¹⁰ "Essän ämnar emellertid inte leta upp och destillera fram det eviga ur det förgängliga, utan snarare föreviga det förgängliga."¹¹ Gestaltningen i inledningen av min essä är ett förevigande av det förgängliga. Hade jag inte skrivit ned och valt att berätta om boksamtalet om *Yarden* som ägde rum en höstdag 2017 hade det med stor sannolikhet inte stannat i mitt minne, i alla händelser inte som annat än fragment. Den som skriver en essä bör slå ifrån sig idén om att "komma nära det slutgiltiga". Essäns vara accepterar och visar fram "det djupaste tankearbetets eviga litenhet inför livet."¹² Det är vackert tycker jag, och på något vis uppmuntrande.

Filosofen Vilém Flusser skriver om skillnaden mellan avhandlingen och essän och säger att essän inte löser "problemet", som avhandlingen gör eller försöker göra. "On the contrary, it transforms its topic into an enigma".¹³ Essän drar in läsaren i att med skribenten lösa ett mysterium. Det jag tror att jag gör här är en blandning av att dra med mig läsaren att med mig lösa en gåta och att reda ut och förklara.

---

⁸ *ibid*, s. 39.

⁹ *ibid*.

¹⁰ *ibid*, s. 37.

¹¹ *ibid*.

¹² *ibid*, s. 36.

¹³ Vilém Flusser, "Essays" i *Writings*, red. Andreas Stroehl, Minneapolis/London: University of Minnesota Press, 2002, s. 194.

Jag skriver den här uppsatsen inom ramen för magisterkursen i Praktisk kunskap. På Centrum för praktisk kunskap på Södertörns högskola är skrivandet i högre grad inriktat på att berätta än att bevisa något. Det är ett annorlunda akademiskt skrivande där gestaltningar av konkreta yrkeserfarenheter analyseras för att komma den praktiska erfarenheten nära. Med hjälp av filosofiska, sociologiska och andra teorier lyfts och prövas den praktiska kunskapen sedan på en mer allmän nivå.

Det som händer mig när jag börjar skriva den här uppsatsen är emellertid att jag när jag skrivit ned berättelsen om boksamtalet och framför tangentbordet reflekterar över det börjar skriva en ideologianalys av den politik som präglar dagens skola. Jag hade läst om läroplanen och blivit förbryllad över formuleringarna om entreprenörskap. Med utgångspunkt i den förvirringen börjar jag beskriva den nyliberala omvandlingen av skolan och söka litteratur som kan hjälpa mig förstå dess historia och fördjupa analysen. Jag gör det för att jag är frustrerad. Visst, det går att bedriva undervisning på ett sätt som ger eleverna fördjupade kunskaper och som tillfredsställer deras behov av att diskutera och tänka över vår existens och vad det är att vara människa, det vill säga kärnan i humaniora. Jag gör det i läsningen av *Yarden*. Men det är svårt att verka som lärare i dag och det ligger många hinder i vägen. Jag skriver om varför och pekar ut några av dessa hinder. Jag gör en ideologianalys av nyliberalismen och går till botten med hur jag tycker att den påverkar skolan.

Så kommer det sig att jag när jag ska skriva om min praktiska lärarkunskap hamnar i att beskriva ett system som jag menar hindrar mig. Jag vill utöva mitt yrke, men hindras av New Public Management. Sedan 2011, när den nyliberala riktningen togs ut med ytterligare lite tydligare färdriktning, har jag bara jobbat några få terminer på skolan där jag är anställd. Jag har lyckats hålla mig tjänstledig med olika motiveringar, de senaste åren har det varit studier på Centrum för praktisk kunskap. Jag har haft andra uppdrag och jag har vikarierat på andra skolor och när jag varit där har jag blivit påmind om hur mycket jag uppskattar mitt yrke och hur systemet plågar dem som verkar i det.

Texten präglas av min egen politiska uppfattning. Den politiska idékritiken i mitt arbete blir tydlig och jag lyfter fram en marknadskritisk

ståndpunkt utifrån min uppfattning om det olämpliga i att förena marknadstänkande och skola. Jag mejslar fram exempel på hur skolan är påverkad av ekonomism och ett företagspräglat sätt att styra i min uppsats med utgångspunkt i en text av Frederick Winslow Taylor. Joseph Schumpeter ger mig en viss blick på entreprenören genom hans analys av *entreprenörsfunktionen*. När det gäller diskussionen om vad utbildning är och kan vara vänder jag mig till Alva och Gunnar Myrdal, Hannah Arendt och Anders Burman. I avsnittet om samhället och arbetet tar jag bland annat min utgångspunkt i Karl Marx teorier om varugörandet av arbetet och arbetaren.

LÄROPLANEN OCH ENTREPRENÖREN

I Läroplanen för gymnasieskolan 2011 under rubriken "Skolans värdegrund och uppgifter", underrubrik "Skolans uppdrag" står det:

Skolan ska bidra till att eleverna utvecklar kunskaper och förhållningssätt som främjar *entreprenörskap, företagande och innovationstänkande*. Därigenom ökar elevernas möjligheter att kunna starta och driva företag. Entreprenöriella förmågor är värdefulla för arbetslivet, samhällslivet och vidare studier.¹⁴

Först därefter följer fyra stycken med vardera fyra kursiverade begrepp: *Det etiska perspektivet, Miljöperspektiv, Ett internationellt perspektiv* och *Det historiska perspektivet*.

Det är ett nytt fenomen i läroplanerna för grund- och gymnasieskolan att *ett visst sätt att verka* - som entreprenör - bestäms som lovvärt framför andra. Jag kommer här att redogöra för vanliga betydelser av tre begrepp: *entreprenör, entreprenöriella förmågor* och *entreprenöriellt lärande*.

Ordet *entreprenör* kommer av franskans *entreprenre - företa sig*. Vad är en entreprenör? Enligt nationalekonomen Joseph Schumpeter i en text från 1911 är det en person som kombinerar det som föreligger på ett nytt sätt.¹⁵

---

¹⁴ *Läroplan, examensmål och gymnasiegemensamma ämnen för gymnasieskolan 2011*, Skolverket, Stockholm, 2011, s. 7

¹⁵ Schumpeter, "Den ekonomiska utvecklingens teori" ur *Om skapande, förstörelse och entreprenörskap* Stockholm: Norstedts, 2008, s. 39.

Att genomföra nya kombinationer kallar vi "företagande", de personer vilkas uppgift det är att genomföra dem kallar vi "entreprenörer". Dessa begrepp är både bredare och smalare än de vanliga. De är bredare därför att vi ger benämningen entreprenör inte bara åt de "oberoende" företagare i en marknadsekonomi som brukar betecknas på detta sätt utan även åt alla som fullgör den uppgift med vars hjälp vi definierar begreppet.¹⁶

Begreppet är också smalare när det inte innefattar alla slags chefer som driver ett etablerat företag, "utan endast dem som verkligen fyller entreprenörsfunktionen".¹⁷

På nätsidan företagande.se listas "12 överraskande tecken på att du är en entreprenör".¹⁸ Tecken "som många anser vara något negativt, men som faktiskt kan vara tecken på att du är menad att bli entreprenör."¹⁹ På listan finns bland annat att vara en rebell, lätt bli uttråkad, att stå emot auktoriteter, vara redo för att gå solo och att inte passa in i normen.²⁰ Även om listan på företagande.se är i veckotidningsstil och som sådan inte kan tas så seriöst finns det likheter med Schumpeters beskrivning. I hans text tonar bilden av entreprenören fram som en ensam och udda typ, en person med starkt inre driv, men utan egoistiska motiv. Det är en som "presenterar en tjänst som endast kan uppskattas av en specialist, ej den stora allmänheten", en typ som "aldrig varit populär", en vars ledarskap inte har något "av den glans och tjusning som utmärker andra typer av ledarskap", en som inte behöver "övertyga andra, bara banken".²¹

I en OECD-rapport från 1989 klargörs att entreprenörskap behöver främjas i skolan, och det handlar om en bred ansats.²² Det som ska tränas är "*enterprise skills*" som kreativitet, initiativförmåga, problemlösning, flexibilitet, anpassningsförmåga och förmåga att såväl ta som släppa ifrån sig ansvar.²³ Ungefär tio år senare kommer Europeiska rådet med strategier för entreprenörskap i "Lissabonstrategin" där målet att vara världsledande inom

---

¹⁶ Schumpeter, s. 39.

¹⁷ *ibid.*

¹⁸ <https://www.foretagande.se/12-overraskande-tecken-att-du-ar-en-entreprenor/>.

¹⁹ *ibid.*

²⁰ Hela listan ser ut så här: "Hatar när inget händer, lätt uttråkad, fått sparken från tidigare jobb, stämplad som rebell, står emot auktoriteter, redo att förbättra allt, dålig på att kallprata, dålig uppväxt, besatthet, redo för att gå solo, svårt att varva ner och passar inte in i normen."

²¹ Schumpeter, s. 51 ff.

²² OECD/CERI *Towards an "Enterprising" Culture: a Challenge for Education and Training*. Paris: OECD, 1989.

²³ *ibid.*, s. 10.

ekonomisk, social och ekologisk uthållighet år 2010 slås fast.²⁴ Där ses entreprenörskap "som en grundläggande färdighet knuten till det livslånga lärandet och utbildningsfrågor i stort."²⁵ I svenska läroplaner dyker entreprenörskapet upp 2011 efter att Alliansregeringen år 2009 givit Skolverket i uppdrag att ta fram strategier för entreprenörskap i skolan.²⁶

Entreprenöriella förmågor är enligt Skolverket kreativitet, nyfikenhet, självförtroende, viljan att pröva och omsätta nya idéer i handling, förmåga att ta initiativ och ansvar, förmåga att kunna arbeta ensam och tillsammans med andra, innovationstänkande, egen drivkraft, förmåga att möta förändringar och företagande.²⁷

Entreprenöriellt lärande kontrasteras mot traditionellt lärande i boken *Så tänds eldsjälar*. Tretton sätt på vilka de skiljer sig åt listas. De båda skiljer sig åt bland annat i motsatspar som: pedagogen berättar vad som är "rätt"/pedagogen stimulerar en sökprocess, pedagogen ger information/pedagogen frågar efter information, pedagogen är synlig/pedagogen är "osynlig", är på "låtsas"/sker på "riktigt".²⁸ Det finns belägg för termen i Mediearkivet första gången 1997 enligt Institutet för språk och folkminnen.²⁹

Det var flera ovanligt bra boksamtal i den här klassen och de var ovanligt bra läsare. Samtidigt var det som många andra stunder i den svensk- och filosofiundervisning jag varit med om som lärare - inspirerande, viktigt och roligt. Ju mer jag reflekterar över det desto mer konfunderad blir jag när jag tänker på att jag ska försöka främja entreprenörskap i undervisningen. För att fullgöra mitt uppdrag ska jag följa läroplanen. Det står visserligen att *skolan* ska bidra till att entreprenörskap främjas. Kan jag tänka att *skolan* är några andra, att t ex rektorn ser till att eleverna bibringas detta på något sätt eller att det faller på

---

²⁴ www.europaportalen.se/tema/lissabonstrategin, 18.05.17.

²⁵ Balli Lelinge, Pär Widén, *Entreprenöriellt lärande i skolan*, 2014, s.9.

²⁶ Regeringskansliet, *Strategi för entreprenörskap inom utbildningsområdet*, 2009.

²⁷ <https://www.skolverket.se/skolutveckling/larande/entreprenorskap>.

²⁸ Marielle och Christer Westlund, *Så tänds eldsjälar En introduktion till entreprenöriellt lärande*, 2010, s. 107.

²⁹ I mail från Institutet för språk och folkminnen: "i Mediearkivet hittar jag belägg på entreprenöriellt lärande från 1997 och framåt och på entreprenöriell(a) förmåga/or från 2002."

något eller några *andra* ämnen, inte just mina? Hur ska jag förstå mitt uppdrag? På Skolverkets hemsida under fliken "Entreprenörskap" står det att förmågor som "innovationstänkande, förmågan att möta förändringar och företagande" ska uppmuntras.³⁰ Uppgiften framstår då som inkompatibel med det som är kärnan i mina ämnen. Eller åtminstone är det svårt att se hur jag *direkt* skulle kunna uppmuntra till detta i undervisningen. Att öva och förfina tänkandet, vilket är det viktigaste ämnet filosofi har att bidra med, är till stor nytta när det gäller innovation, att kunna möta förändring och att syssla med företagande. Men vad vet man om vad som blir resultatet av att lära sig tänka? Det är ett riskföretag om man vill dana människor till något så specifikt som entreprenörer. Tänkandet kan lika gärna leda till att man kritiserar och vänder sig emot det skolan försöker förmedla. Dessutom, hur kan man veta att det behövs extra många entreprenörer i framtiden? Och går det att utbilda för något som kanske kommer i framtiden? Hannah Arendt skriver i essän *Kris i uppfostran* att "det ligger i de mänskliga villkorens natur att varje ny generation växer in i en gammal värld" och att försöka utbilda för en ny värld bara betyder att förstöra chansen för de unga att göra något nytt.³¹

De andra förmågorna Skolverket nämner, som kreativitet, nyfikenhet, självförtroende och förmåga att ta initiativ och ansvar, hoppas jag att jag uppmuntrar till, det är i alla fall min målsättning. Jag tycker att det är tydligt att eleverna i boksamtalet använder dem, och förhoppningsvis utvecklar dem. Men vad har de med entreprenörskap att göra?

Villkoren för daglönarnas och de rättslösas arbete, de som hyrs ut av bemanningsföretagen, är långt ifrån entreprenörens. En entreprenör är en som kombinerar produktionsfaktorerna på ett nytt sätt enligt Schumpeters definition.³² Och läroplanens entreprenör är en innovativ och kreativ person som ska sätta i gång och sedan driva en verksamhet. Om entreprenörskap framställs som så centralt och eftersträvansvärt, och vi lärare verkligen tog läroplanen på orden, skulle det nog vara lätt hänt att fokus i undervisningen lades på att slå sig fram som individ. Kan det vara så att solidaritet och kunskaper om arbetsrätt och lika

---

³⁰ <https://www.skolverket.se/skolutveckling/lorande/entreprenorskap>.

³¹ Hannah Arendt, *Mellan det förflutna och framtiden*, Göteborg: Bokförlaget Daidalos, 2016, s. 191.

³² Schumpeter, s. 40.

villkor på arbetsmarknaden då riskerar att tonas ned: att detta får litet utrymme i det stoff eleverna får till sig i skolan och som en följd av detta får litet utrymme i det arbetsliv de sedan kommer att vara med och skapa? Finns det en fara att skolan i sitt framhållande av entreprenören skapar grogrund för ett arbetsklimat där utnyttjande av människor som underbetald arbetskraft bibehålls eftersom den skolning de fått låtit solidaritet, samarbete och kunskap om hur demokratin värnas fått stå tillbaka för uppmuntran att slå sig fram och pröva sina innovationer? Eva- Lena Lindster Norberg skriver i en avhandling om entreprenörskap i skolan från 2016 att hon i en av skolorna hon studerat funnit att Deweys progressiva pedagogik, som hade fokus på demokratisk fostran, i stället tagits till intäkt för fokus på individuell utveckling och ekonomism.³³ "Det går att säga att det har skett en förskjutning av betydelsen av progressivism från att ha använts för att fostra demokratiska medborgare till att användas i en neoliberal agenda för att fostra entreprenöriella medborgare."³⁴

Jag märker att jag definitivt har problem med att det står att entreprenörskap ska främjas i utbildningen. Det jag tror att det framför allt handlar om är:

1. Att jag inte tycker att skolan ska åläggas sådana specifika uppdrag som att uppmuntra eleverna att ingå på ett visst sätt på arbetsmarknaden.
2. Att ordet *entreprenöriell* är ett falskt ord. Man har tagit en rad positivt värdeladdade förmågor och kallar dem *entreprenöriella*. Innan entreprenörskap skrevs in i läroplanen arbetade vi också med att bereda plats för kreativitet och nytänkande utan att det hade något med entreprenörskap att göra.
3. Det huvudsakliga - den ideologiska omvälvningen, själva marknadsanpassningen av skolan som entreprenörskapet är en del av. Den inverkan nyliberalismen har och har haft på skolan och som försöker göra såväl de enskilda skolorna som lärarna och eleverna till varumärken.

---

³³ Eva-Lena Lindster Norberg, *Hur ska du bli när du blir stor?: en studie i svensk gymnasieskola när entreprenörskap i skolan är i fokus*, Umeå universitet, 2016.

³⁴ *ibid*, s.39.

NYLIBERALISMEN OCH SKOLAN - EN HISTORIELEKTION

Hur kommer det sig att förmågor eller tillstånd som kreativitet, nyfikenhet och självförtroende kom att kallas *entreprenöriella* i läroplanen?

Det är det många som undrar. Och det är en bra fråga. Därför ska dagens lektion handla om nyliberalismen och skolan. Vi ska följa *historiens röda tråd* och som ni kommer att märka *kastas barnet ut med badvattnet* i del fall när den här samhällsomvandlingen pågått en tid. Den här läraren börjar låta som min historielärare på gymnasiet ... men jag låter det vara så, han kan få hälsa på här.

Först en översikt över några centrala begrepp.

Nyliberalism - är den politiska riktning med rötter i 1600- och 1700-talets liberalism som växte fram under 1970- och 80-talet och som förenar idéer om att privat ägande är att föredra framför offentligt, att den offentliga sektorn ska vara så liten som möjligt, att politikens inflytande i samhället bör begränsas och att vinster i produktionen bör höjas på lönernas och skatternas bekostnad.³⁵

New Public Management - Termen används för att beskriva ledningsreformer i den offentliga sektorn som inleddes under tidigt 80-tal bland annat i Storbritannien och som sedan har spridits i hela västvärlden. Begreppet myntades av Christopher Hood 1991 i *A public management for all seasons?*, en text det fortfarande refereras mycket till.³⁶ NPM har sju huvudkomponenter menar Hood: professionell, praktisk, "hands-on"- ledning, explicita mått för utförandet, större tonvikt på kontroll av produktion/prestation, upplösning av grupper på arbetsplatser, mer tävlan, ledning med inspiration från den privata sektorn och disciplin och snålhet i resursanvändningen.³⁷

Ekonomism - är uppfattningen att ekonomin, och inte politiska beslut, har den mest avgörande inverkan på samhället.

---

³⁵ Johan Ehrenberg och Sten Ljunggren, *Ekonomihandboken*, Stockholm: ETC Förlag, 2011.

³⁶ Per Laegreid, "Christopher Hood, 'A public management for all seasons?'" i Balla, Lodge, Page (red.) *The Oxford Handbook of Classics in Public Policy and Administration*, Oxford University Press, 2015, s. 541.

³⁷ Laegreid, s. 542.

Ja, som sagt, hur det kom sig att kreativitet plötsligt var en *entreprenöriell förmåga* tillhör historien om hur nyliberalismen kom att förändra skolan och resten av den svenska offentliga sektorn i grunden. Alltsedan slutet av 80-talet har ett ekonomistiskt synsätt satt sin prägel på offentlig verksamhet och vi har fått ett allt mer marknadsstyrt samhälle. Men omsvängningen från keynesiansk till nyliberal ekonomisk teori skedde redan under andra hälften av 70-talet internationellt och i Sverige i decennieskiftet mellan 70- och 80-tal, något Kristina Boréus lyfter fram i sin doktorsavhandling i statsvetenskap.³⁸ Och därefter började "en politik med svagt nyliberala förtecken...också förverkligas under 80-talet."³⁹ Efter ett beslut i riksdagen 1988 ersattes regelstyrning i den offentliga sektorn av resultat- och ekonomistyrning, det som senare kom att gå under beteckningen New Public Management.⁴⁰ Det hade funnits reformkrav från både höger och vänster, högern tyckte att den offentliga sektorn var för kostsam och vänstern att den inte levde upp till jämlikhetssträvanden och demokratisk styrning i tillräckligt hög grad.⁴¹ Det blev högerens marknadsliberala lösningar som vann, även om socialdemokraterna från och med 80-talet också bidrog till denna politik, vilket bland andra Boréus visar.⁴² Hur som helst: de förändringar som gjordes var en del av en nyliberal våg i hela västvärlden. Såväl inom skolan som andra offentliga verksamheter har en hel del av de här förändringarna skett förvånansvärt obemärkt.⁴³

Var hade den nyss nämnda nyliberala vågen sin upprinnelse? Jag ska försöka att inte trassla till *historiens röda tråd* när jag säger några ord om den historia som föregår 80-talet. Jag ska följa Molanders historieskrivning.⁴⁴ Han börjar i efterkrigseuropa och bildandet av en grupp för förnyelse av liberalismen

---

³⁸ Kristina Boréus, *Högervåg Nyliberalism och kampen om språket i svensk offentlig debatt 1969-1989*. Stockholm: Tiden, 1994.

³⁹ *ibid*, s. 66.

⁴⁰ Gunilla Ryd och Kerstin Eldh, *Vi räknar minuter, vi räknar pinnar Till nytta för vem?* Malmö: xx, 2015, s. 10.

⁴¹ Shirin Ahlbäck Öberg och Sten Widmalm, "NPM på svenska" i Zaremba, Maciej, *Patientens pris – ett reportage om den svenska sjukvården och marknaden. Med kommentarer av Magnus Lind, Shirin Ahlbäck Öberg & Sten Widmalm*. Stockholm: Weyler förlag, s. 127-129.

⁴² Boréus, s. 52.

⁴³ I *Managementbyråkrati* (2012) skriver Patrik Hall: "Snarare handlar det om att managementbyråkratins expansion sker under tystnad, så att säga 'utanför radarn' i verksamheter som politiska beslutsfattare tror ägnas åt så kallad kärnverksamhet."

⁴⁴ Per Molander, *Condorcets misstag Hoten mot staten och demokratin*, Stockholm: Weyler, 2017.

- *Mont Pèlerin Society*. De var kritiska mot staten och Keynes idéer om statlig kontroll av ekonomin. Nationalekonomen Milton Friedman tog så småningom över som ordförande i gruppen. Han hade en oreserverad tro på marknadens möjligheter och blev senare rådgivare åt Reagan.⁴⁵ Det som växte fram var en liberalism som inte fokuserade på de traditionella liberala värdena som yttrandefrihet utan som framför allt var kritisk mot staten och argumenterade för privatisering och marknadslösningar för offentlig verksamhet. De delar som låg kvar inom det offentliga koloniserades begreppsligt, vilket till exempel kunde innebära att man började kalla patienter för kunder eller att säga att skolor marknadsför sig istället för informerar om skolans program och inriktning.⁴⁶ Reagan förde in den här politiken i USA och Thatcher i Storbritannien.⁴⁷

Under 80-talet uttrycktes en strävan inom OECD och EU om att lägga en del av ansvaret för att skapa förutsättningar för entreprenörskap på utbildningsinstitutionerna. Från OECDs håll formulerades detta i *Towards an "Enterprising" culture - a challenge for education and training*.⁴⁸ För skolans vidkommande har sedan dess målstyrning och nu senast entreprenörskap och entreprenöriella förmågor sipprat in i styrdokumenterna och när entreprenöriella förmågor ska beskrivas tar man till en rad positivt laddade ord som i andra fall inte behöver ha något med entreprenörskap att göra. Något man inte får glömma när man talar om det här är att den svenska skolan under samma tid också påverkats av en annan avgörande reform: kommunaliseringen av skolan.

Ja, och ett antal år senare återfinns förklaringar till varför det är viktigt och rätt att skriva in entreprenörskap i läroplanen i en rad olika skrifter som riktar sig till lärare, lärarutbildare och rektorer. Det är vanligt med hänvisningar till en tid i snabb förändring och till de utmaningar globaliseringen erbjuder med tydligt fokus på ekonomiska utmaningar.⁴⁹

---

⁴⁵ Molander, s. 266.

⁴⁶ *ibid*, s. 276.

⁴⁷ Boréus s. 53-54.

⁴⁸ OECD, 1989.

⁴⁹ Några exempel är Marielle och Christer Westlunds *Så tänds eldsjälar En introduktion till entreprenöriellt lärande* och Skolverkets skrift *Skapa och våga om entreprenörskap i skolan*, <https://www.skolverket.se/om-skolverket/publikationer/> där det talas om "orsakssamband och perspektiv som har att göra med globalisering, konkurrens, tillväxt, sysselsättning eller regional utveckling" och om "kunskaper för att möta och skapa morgondagens samhälle", s. 8.

Ett antal barn kastades ut med badvattnet, som till exempel lärarnas utrymme för professionell bedömning och läkarnas tid för sina patienter.

Och var står vi i dag? OECD, organisationen som initierade entreprenörskapet i läroplanen, varnar nu för att gå så långt som vi gjort i Sverige när det gäller att låta marknadskrafter styra skolans verksamhet. Här har marknadsstyrningen gått för långt.⁵⁰

Jag smyger ut från historielektionen...

LÄRAREN

Humaniora och entreprenörskap

... och blir lärare igen. Jag är ömsom lärare ömsom elev i den här essän, precis som jag är i livet. Leder det någonvart att ifrågasätta hur "*innovationstänkande, förmågan att möta förändring och företagande*" går ihop med mina ämnen? Antagligen har jag rätt i att den träning av tanken, som jag skrev om tidigare, gynnar dessa förmågor och därmed kan bidra till att dana entreprenörer. Att analysera litteratur på det sätt vi gjorde med *Yarden* tränar kanske också innovationstänkande. Fritt men samtidigt systematiskt tänkande utanför snäva ramar har entreprenören förstås nytta av. Kanske humaniora tvärtom kan bidra till företagande, inte så där direkt som ordet "uppmuntra" signalerar, men indirekt genom utrymmet för den fria tanken?

En infallsvinkel på *humaniora och entreprenörskap* kan erbjudas genom att vända blicken mot bildningstraditionen. Bildning är inte endast att ha tillägnat sig kunskap utan att ha gjort den kunskap man förvärvat till sin egen och att man med dess hjälp förstår och tolkar sig själv och världen, skriver idéhistorikern Anders Burman i inledningen till *Erfarenhet, reflexion, bildning*.⁵¹ Med hänvisning till Bernt Gustavsson, professor i pedagogik, handlar det även om hur vi på bästa sätt kan förändra den värld vi lever i.⁵² Bildningsbegreppet som dagens bildningstradition vilar på uppstod i Tyskland och handlade om "hur

---

⁵⁰ Dahlstedt, Magnus, Fejes, Anders (red.), *Skolan, marknaden och framtiden*, Lund: Studentlitteratur, 2018, s. 293.

⁵¹ Texten ingår i antologin *Vad är praktisk kunskap?*, red Jonna Bornemark och Fredrik Svenaeus, Huddinge: Södertörn Studies in Practical Knowledge, 2009, s. 114.

⁵² *ibid.*

man genom studier - företrädesvis i humanistiska ämnen som klassiska språk, filosofi, litteratur och historia - utvecklar sin egen personlighet och blir en unik individ".⁵³ Den amerikanska *liberal education*- traditionen på liberal art collegeutbildningar i USA bygger på en humanistisk bildningstradition. Det är en bred, företrädesvis humanistisk utbildning på 3-4 år som oftast läses som bas för en mer professionsinriktad utbildning och en av tankarna är att det ska kunna göra en till en bättre yrkesmänniska inom det yrke man väljer, skriver Burman.⁵⁴ Om man betraktar *liberal education*-traditionen är det kanske inte så fjärran att tänka sig att mina humanistiska undervisningsämnen kan ha en plats i en utbildning som ska vara entreprenörsinriktad.

Magnus Persson, professor i litteraturvetenskap med didaktisk inriktning, diskuterar mötet mellan humaniora och entreprenörskap i sin text *Entreprenöriellt lärande, humaniora och näringsliv*.⁵⁵ Han formulerar med hjälp av bland andra Holmgren och From ett antal paradoxer som han menar vidhänger den entreprenöriella pedagogiken.⁵⁶ Dock vill han inte avfärda att "det finns beröringspunkter mellan kritisk humanistisk teori och entreprenöriellt lärande", några av dessa är den positiva elevsynen och intresset för lek och kreativitet.⁵⁷

Perssons paradoxer bidrar till att klara tankarna om det problematiska med det entreprenöriella lärandet, samtidigt som hans öppenhet inför den utmaning dessa idéer kan erbjuda "en traditionell humanistisk självförståelse" är givande eftersom den håller sig öppen för möjligheten av gemensamma fält.⁵⁸ Det han dock uppehåller sig mest vid i texten är att kritisera det sätt på vilket entreprenörskapet skrivs fram och presenteras och pekar därmed ut grundläggande svårigheter och dissonanser. Han summerar de paradoxer han funnit så här:

---

⁵³ *ibid.* s. 115.

⁵⁴ *ibid.*, s. 117-118.

⁵⁵ Texten ingår i Balli Lelinges och Pär Widéns *Entreprenöriellt lärande i skolan*, Lund: Studentlitteratur, 2014. I boken presenteras sju texter av universitetslärare där entreprenöriellt lärande diskuteras utifrån olika utgångspunkter.

⁵⁶ Persson, s. 120.

⁵⁷ *ibid.*, s. 125.

⁵⁸ Persson, s. 125.

kritiken av skolans förmedlingspedagogik bygger själv på en förenklad syn på lärande; entreprenöriella förmågor ses som tidlösa och naturliga men måste ändå läras ut i ett samhälle som beskrivs som starkt föränderligt; en mångfaldig praktik kräver ändå en något så när sammanhängande och enhetlig pedagogik ; entreprenören måste återerövra en identitet som beskrivs som medfödd.⁵⁹

Det är träffande, inte minst det Persson beskriver som en naturalisering (= barn *har* de entreprenöriella förmågorna) av något som i själva verket är föränderligt och inte alls givet. Och samtidigt som barnen sägs ha de förmågorna är det de som ska läras ut.⁶⁰

Olydnad och excentrism

Olikheterna mellan entreprenören som skrivs fram i läroplanen och daglönaren som jobbar orimligt mycket men tjänar väldigt lite och saknar makt över sitt eget arbete satte i gång en reaktion hos mig. Vad gör jag med den? Det jag tänker först är att läsningen av *Yarden* och att diskutera den ger kunskaper som eleverna behöver som motvikt till den bild samhället ger av dagens arbetsliv. De av dem som blir entreprenörer kan kanske bli klokare och godare sådana med de kunskaper de får av att läsa *Yarden*. Blir min uppgift som svensk- och filosofilärare att presentera berättelser som denna? Kanske att vara ett alternativ till det som står i läroplanen? Kritiskt granska hur människor utnyttjas på arbetsmarknaden i dag i Sverige och världen och visa på vad New Public Managementomvandlingen lett till. Och bibringa dem kunskaper som kan främja olika sätt att arbeta på och inte specifikt uppmuntra till entreprenörskap, inte mer än något annat, men peka på det icke människovärdiga i arbetsförhållanden som de på *Yarden*. Kanske ska jag vara olydig i min yrkesutövning och inte följa läroplanens alla delar? Kanske är ett visst mått av olydnad vägen?

Det finns de som menar att den sortens olydnad behövs och att den alltid har praktiserats av lärare. En kollega till mig brukar säga att vi lärare egentligen borde vara mer excentriska. Själv är hon excentrisk på ett positivt sätt och när hon säger så förstår jag precis vad hon menar. Man vill gärna bli undervisad av någon som är klok och vis och hjälper en med tillvaron, som gärna får vara udda

---

⁵⁹ *ibid*, s. 122.

⁶⁰ *ibid*.

och märklig, bara den är kunnig och snäll, och inte okritiskt flyter med strömmen.

Men kanske är inte olydnad det som är mest intressant för mig att fokusera på här? Kanske är det en öppen, kritisk diskussion med eleverna om vad entreprenörskap och entreprenöriellt lärande är och hur det ska förstås.⁶¹ Och ifrågasättandet av "den fullkomliga människan" framstår som mycket viktigt⁶². Inom pedagogiken finns en "tro på den fullkomliga människan", en som även skrivs fram när det entreprenöriella lärandet beskrivs: en nyfiken, kreativ, innovativ, orädd osv... supermänniska.⁶³ Det skulle vara mycket mer användbart och verkningsfullt om pedagogiken i stället grundades i en mer verklighetstrogen föreställning om den *ofullkomliga* människan "som också i sitt umgänge med kultur och entreprenörskap sällan låter sig naglas fast vid ett eller ett par kännetecken."⁶⁴

***The Principles of Scientific Management* - en urtext**

År 1911 ges två texter ut som får stor betydelse för förståelsen och vidareutvecklingen av den industriella revolutionen - Joseph Schumpeters *Theorie der wirtschaftlichen Entwicklung*⁶⁵ och Frederick Winslow Taylors *The Principles of Scientific Management*.⁶⁶ Det är texter som blivit klassiska och som i det nyliberalt färgade samhället vunnit ny aktualitet genom att de nu även har bäring på förståelsen av välfärdssektorn. Har de något att bidra med till en analys av dagens marknadsstyrda skola?

Frederick Winslow Taylor var ingenjör och jobbade inom stålindustrin i Pennsylvania. Där utförde han experiment för att effektivisera arbetet och efter att ha slutat på Bethlehem Steel systematiserade han och skrev ned sina idéer och resultat. Denna text från 1911 är en av urtexterna för den moderna

---

⁶¹ Pär Widén, *Talet om entreprenöriellt lärande i Entreprenöriellt lärande i skolan*, 2014.

⁶² Här refererar Magnus Persson till Sharon Todd.

⁶³ Persson, s. 126.

⁶⁴ *ibid.*

⁶⁵ Schumpeter, Joseph, "Den ekonomiska utvecklingens teori" ur *Om skapande, förstörelse och entreprenörskap*, Stockholm: Norstedts, 2008.

⁶⁶ Taylor, Frederick Winslow, *The Principles of Scientific Management*, 1911.

managementvågen. I den skriver han att det är en generell princip att den som arbetar är sämre rustad att förstå själva vetenskapen bakom det arbete han (hos Taylor är det en *han*) utför än den som är över honom. Den som ska styra organiserandet av arbetet är den överordnade.⁶⁷ Taylor utarbetar den optimala organisationen av arbete vilken vilar på fyra grundpelare vars fjärde princip är att ledningen tar över allt ansvar.⁶⁸ Arbetaren arbetar, ledaren leder. Tidigare låg allt arbete och nästan allt ansvar på arbetaren, men det är inte effektivt räknar Taylor ut, eftersom en typ behövs för att planera och en helt annan typ behövs för att utföra arbetet.⁶⁹ Management är svaret på hur arbetet ska bli mer effektivt och hur varje arbetare ska förmås att arbeta hårdare när denne väl arbetar. Taylor hämtar sina exempel från industrin och de handlar bland annat om att lyfta tackjärn och att kontrollera små kulor till kullager, men han uttalar en förutsägelse om att dessa principer kommer att råda i hela den civiliserade världen.

That these principles are certain to come into general use practically throughout the civilized world, sooner or later, the writer is profoundly convinced, and the sooner they come the better for all the people.⁷⁰

För att kunna ta över allt ansvar måste ledaren samla in all kunskap som finns hos arbetaren om hur något görs och transformera den till regler och lagar som denne sedan ska hjälpa arbetaren att arbeta efter. Detta är centralt i att utveckla det nya vetenskapliga styrningssättet.

The managers assume, for instance, the burden of gathering together all of the traditional knowledge which in the past has been possessed by the workmen and then of classifying, tabulating, and reducing this knowledge to rules, laws, and formulae which are immensely helpful to the workmen in doing their daily work.⁷¹

Taylor's idéer fick stor betydelse och de kom att effektivisera tillverksindustrin, vilket var hans mål. När jag läser Taylor stiger ett monster upp framför mig, ett försåtligt white collar-monster som suger all kunskap och erfarenhet, och

---

⁶⁷ *ibid.* s. 13-14.

⁶⁸ *ibid.* s. 20.

⁶⁹ *ibid.* s. 21.

⁷⁰ *ibid.* s.16.

⁷¹ *ibid.* s. 19.

därmed livskraft, ur sitt offer och lämnar kvar ett själlöst skal med tomma ögon. När New Public Management under 80-talet seglade upp som svaret på hur vi skulle gå in i den nya, globaliserade tiden fördes en del av idégodset från Taylor, via de branscher man hämtade inspiration från, vidare in i offentlig verksamhet.

Taylor skriver att det är extra dugliga arbetare som ska utses och läras upp att leda de andra.⁷² Organisationen ska vara uppbyggd så att det finns flera chefer på olika nivåer och att var och en i organisationen har mycket väl avgränsade arbetsuppgifter. Till exempel ska det finnas verktygsmän som tar hand om alla verktyg och håller dem i perfekt ordning.⁷³

Går det att spåra påverkan från taylorismen i dagens skola?

Det mål- och kunskapsstyrda betygssystemet, som infördes i och med läroplanen 1994, ersatte ett relativt system. Man ville motverka de negativa effekter det relativa betygssystemet hade, där betygssättningen bygger på att eleverna/studenterna jämförs med varandra. I ett målstyrt betygssystem jämförs eleven/studenten med formulerade mål och inte med andra. Alla elever i en grupp skulle i princip kunna nå högsta betyg, vilket gynnar samarbete och motverkar konkurrens samt gynnar helhetligt och motverkar fragmentariskt lärande.⁷⁴ Ytterligare en strävan som låg bakom det nya systemet var en transparens som skulle göra att eleverna fick insyn i och förståelse för betygsättningen. Två saker finns att säga om detta: det mål- och kunskapsrelaterade systemet har uppenbara fördelar framför det relativa, inte minst för att det sätter makten över de egna studierna i elevernas/studenternas händer i högre grad. Det är ett botemedel mot den maktlöshet många kan ha upplevt i det relativa systemet, som dessutom ofta tolkades fel av lärare som försökte skapa en normalfördelningskurva i sin egen klass och kunde meddela

---

⁷² ibid. s. 39.

⁷³ ibid. s. 39.

⁷⁴Göteborgs universitet Rapport Arbetsgruppen för lärandemål, betyg och moduler, 2006-10-23 Dnr N 22 4793/03 "Ett målrelaterat betygssystem gynnar samarbete studenterna emellan då det inte föreligger någon konkurrens om de högre betygen. De positiva pedagogiska konsekvenserna förstärks av ett målrelaterat betygssystem med få betygssteg, som även det gynnar helhetsorienterat och självständigt arbete."

en elev att femmorna tyvärr var slut. Det andra är att det är svårt, eventuellt omöjligt, att hitta en optimal kombination av betygssystem och betygsskala.⁷⁵

Finns det något problem med detta? Det var en positiv förändring att ansvar fördes över på eleverna att jobba med sikte på av Skolverket formulerade mål, skrev jag nyss. Men det har även en baksida. Detta är *också* en del i den utveckling av eleven som sitt eget projekt, sitt eget företag, av eleven som *homo economicus*.⁷⁶ Att jobba mot mål är *också* ett tänkesätt som är hämtat från företagsvärlden, och som, om det inte hålls i strama tyglar, kan "suga åt sig mer"; ständiga förbättringsmöjligheter, ständig utveckling. Detta är ett fenomen psykologen Svend Brinkmann uttryckt mycket träffsäkert i *Stå fast: vägra vår tids utvecklingstvång*.⁷⁷ Han skriver att utveckling i vår kultur har blivit ett mål i sig och att "I den accelererande kulturen ska vi göra mer, bättre och längre utan att se till innehållet eller meningen i det vi gör."⁷⁸ Självet har blivit en central kärnpunkt för oss, vi upplever oss vara försvarslösa i en värld där snabb utveckling premieras och i detta blir vi ännu mer självcentrerade.⁷⁹ Målstyrningen har *också*, vid sidan av att vara en bra ersättning av det relativa systemet, varit ett led i den nyliberala omvandlingen av skolan i enlighet med näringslivets principer.

Att krama kunskap ur läraren och några bieffekter

Något som blev nödvändigt för att formulera de betygskriterier eleverna skulle jobba efter för att nå sina mål, var att utvinna kunskap ur lärarens professionella kunnande. Kunskaper måste "kramas" ur läraren och formuleras i kriterier som eleverna kunde gå efter, en direkt parallell till Taylors idé om att kunskapen ska utvinnas ur arbetaren för att sedan kunna omvandlas till regler och lagar och därmed göra arbetet mer effektivt. En bieffekt blev att det uppstod en möjlighet att ställa läraren till svars och säga "jag har ju jobbat efter kriterierna för MVG, jag har gjort det här och det här... varför fick jag inte MVG då?" Läraren måste

---

⁷⁵Göteborgs universitet Rapport Arbetsgruppen för lärandemål, betyg och moduler 2006-10-23 Dnr N 22 4793/03.

⁷⁶ Michel Foucault, *Biopolitikens födelse*, Hägersten: Tankekraft förlag, 2014, s. 197.

⁷⁷ Svend, Brinkman, *Stå fast - vägra vår tids utvecklingstvång*, Stockholm: Norstedts, 2015.

⁷⁸ *ibid*, s. 16.

⁷⁹ *ibid*.

jobba med en omfattande administration för att visa på hela kedjan i sin bedömning, och att öka genomlysningen kan visserligen vara av godo, men omfattningen av det kom att få enorma proportioner. Jämförelsen med de bilder Taylors beskrivningar frammanade för min inre syn kanske är väl drastisk, men: läraren pressas i dag på vissa håll så till den grad att denna i sin yrkesutövning blir ett själlöst skal med tomma ögon, berövad sin professionalitet, klämd i skolsystemet mellan eleven med dennas mål och kravlistor, med föräldrarna vid sin sida, och skolledningen som ser eleverna som kunder och som i vissa fall, främst inom de stora privata skolkoncernerna, utvärderar lärarnas arbete utifrån kundnöjdhet och hur få F läraren sätter. Lärarens arbete mäts externt på samma sätt som Taylors arbetare som inte längre själv fick bedöma effektiviteten i sitt arbete utan det skulle mätas genom managerns externa kontroll.

Det här har en koppling såväl till elevernas situation som till temat *arbete i dagens Sverige*, som utvanns ur elevernas läsning av *Yarden*. Lärares arbetsvillkor är en angelägenhet för hela det demokratiska samhället. Och lärarnas mentala tillstånd skapar en stämning i skolan som direkt påverkar eleverna. Stressade lärare sprider stress omkring sig. Dessutom stressas eleverna av ytterligare ett antal av den marknadsutsatta skolans effekter: i och med att målstyrningen gör att de lätt fastnar i formen och bedömningsramarna kan de inte fokusera lika mycket på innehållet, den kursutformade skolan gör att de bedöms och mäts kontinuerligt under hela gymnasietiden och det fria skolvalet har minskat likvärdigheten, vilket får negativa effekter så väl för enskilda elever som för skolan som helhet.⁸⁰

I den tayloristiskt påverkade skolan är det också svårt att jobba på det sätt jag vet är bra. Läsloggar, eller något närbesläktat skrivande, med inlämning löpande under läsningen, och återkopplingar löpande på varje elevs texter är ett utmärkt sätt att utveckla förmågan att analysera litteratur, och gör att eleverna lättare kan hitta sin egen ingång i verket vilket gör det mycket roligare. Det gör det sedan lättare att ha en egen analys att komma med vid ett avslutande boksamtal eller essäskrivande. Och många elever uppskattar den sortens fördjupade litteraturläsning som vi gjorde med *Yarden*. Men den tid det tar att

---

⁸⁰ Anneli Westfelt, "Gymnasieskolan skapar för mycket stress", *Svenska dagbladet*, 2014-10-05.

läsa elevtexter i den omfattningen, det kan vara lagom med inlämning en gång i veckan (och ofta läser man skönlitteratur i flera klasser samtidigt och då är det lätt att inse hur mycket det blir) är svår att få loss när så mycket tid går till administration och sådant som inte är direkt undervisningsrelaterat. Jag har hållit fast vid det här arbetssättet, men jag har inte jobbat kontinuerligt som lärare de senaste åren, och inte heltid. Med en vanlig heltidstjänst, och i längden, blir arbetsbelastningen för hög.

En annan bieffekt var att betygskriterierna ofta blev så komplicerat formulerade och tycktes kräva så avancerade saker av eleverna att många föräldrar slitit sitt hår när de försökt hjälpa sina barn att förstå vad uppgifterna krävt. Många föräldrar har inte kunnat hjälpa till alls. Många lärare har haft svårt att översätta det som stått i kriterierna till uppgifter och krav på lagom nivå. Och slutligen: många barn och unga har känt kraven övermäktiga. Diskussionen ovan tar sin utgångspunkt i skolan mellan 1994 och 2011, men är högst relevant i dag eftersom det är de styrdokument som präglat skolan under en stor del av tiden sedan de nyliberala förändringarna började. Problemen kvarstår dessutom, och är om möjligt större, i de nya styrdokumenterna från 2011. Kunskapskraven (i stället för *betygskriterier* heter det nu *kunskapskrav*) från 2011 har den olyckliga kombinationen av krav på en allt för hög nivå och vaga formuleringar som är mycket svåra att tolka. Läraren och skoldebattören Isak Skogstad menar i radions *Studio ett*: *Kunskapskraven är omöjliga att tolka* att de är just omöjliga att tolka.⁸¹ Han anser att formuleringarna är abstrakta och innehåller många värdeord och att de bör ersättas av krav på faktakunskaper. Betygssystemet är fortfarande mål- och kunskapsstyrt, men med en ny betygsskala i sex steg, en anpassning till resten av länderna i Bolognasamarbetet.⁸² Mål-tänkandet är grundläggande inarbetat och nya steg på NPM-vägen är tagna med t ex de begrepp som är i fokus i denna uppsats - *entreprenör* och övriga begrepp som börjar på *entreprenör*.

Förklaringen till de högt ställda kraven och vaga formuleringarna i betygskriterierna, nu kunskapskraven, står även att finna i det man i *Studio ett*

---

⁸¹<https://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=1637&artikel=6900818>, 2018-03-07.

⁸²Göteborgs universitet Rapport Arbetsgruppen för lärandemål, betyg och moduler 2006-10-23 Dnr N 22 4793/03.

benämner den postmoderna, konstruktivistiska pedagogiken, inriktningen där faktakunskap nedprioriteras eftersom den inte uppfattas som fast och där det är den egna kunskapsprocessen som är viktig.⁸³ Det är elevens subjektiva erfarenheter och egna kunskapsbygge som är i centrum. Den konstruktivistiska kunskapssynen har även först med sig att det för de högre betygstegen ställs höga krav på att visa sin analytiska förmåga och tänka kritiskt och göra avancerade jämförelser. Men det har riktats kritik mot att kunskapsprogression skulle gå från det konkreta till det abstrakta. Hubert och Stuart Dreyfus menar i *Fem steg från nybörjare till expert* tvärtemot detta att den som är nybörjare handlar utifrån abstrakta regler, och därmed förstår på en abstrakt nivå, medan experten har gjort kunskapen till sin och handlar utifrån intuition och är helt och hållet i det konkreta.⁸⁴ Om bröderna Dreyfus har rätt är det ett felgrepp att betygssätta eleverna som vi gör i dagens skola. Hur påverkar det här mina elever? När de är mitt i samtalet om *Yarden* och har blivit så engagerade som de blev tror jag att allt som har att göra med *kunskapskraven* är borta ur deras tankar. De bara tänker och talar och inspireras av varandra och bygger vidare på det de andra sagt. De tänker tillsammans och de rör sig ledigt mellan olika nivåer av abstraktioner och konkretioner. På många sätt uppvisade just de här eleverna: Hillevi, Josefine, Linnéa, Rana och Minna, under boksamtalet det sätt att tänka som bröderna Dreyfus menade var expertens.

Att skapa incitament genom hierarkier - "Yrkesskickliga lärare"

Effekter av betygssystemet och de andra reformer som marknadsanpassningen av skolan inneburit har tagit ifrån lärarna en del av deras professionella utrymme. Shirin Ahlbäck Öberg, docent i statsvetenskap, säger i första delen av programserien *Den svenska välfärden* att NPM bygger på misstroende, att man förutsätter att människor inte gör rätt om ingen tittar på.⁸⁵ Den gamla

---

⁸³ <https://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=1637&artikel=6900818>, 2018-03-07.

⁸⁴ Hubert och Stuart Dreyfus, (red.) Jonna Hjertström Lappalainen, *Klassiska texter om praktisk kunskap*, Huddinge: Södertörn Studies in Practical Knowledge, 2014. De skriver: "Det som bör ha blivit tydligt är utvecklingen *från* det analytiska beteendet hos ett distanserat subjekt, som medvetet bryter ned sin omgivning i igenkännliga element och följer abstrakta regler, *till* engagerat, skickligt beteende baserat på holistiskt sammankoppling av nya situationer med associerade reaktioner, framsprungna ur framgångsrika erfarenheter i liknande situationer.", ibid. s. 332.

⁸⁵ <https://www.svtplay.se/den-svenska-valfarden>, 2018-04-01.

förvaltningsmodellen byggde på förtroende, i botten finns en tro på att människor tar ett självständigt verksamhetsansvar. Högst giltigt när det gäller skolan. Det misstroende hon pratar om träffar det fenomen avprofessionaliseringen av lärarna är.

Det verkar gå att i dagens skola spåra Taylors princip om att arbete och ansvar ska skiljas åt. Mindre ansvar, men en tyngre arbetsbörda som tvingar dem att arbeta snabbare och mer effektivt, är det de politiskt färgade förändringarna gett lärarna. Går det även att spåra idén om att det är en extra duktig arbetare som ska väljas ut och bli den där ledaren som ska leda de andra arbetarna?⁸⁶ Jag hör plötsligt tidigare utbildningsminister Jan Björklund för mitt inre öra. Vid någon tidpunkt började han och andra i Alliansregeringen tala om "extra skickliga lärare" och "yrkesskickliga lärare". År 2013 infördes förstelärartjänsterna som ett karriärssteg för lärare. Syftet med förstelärarreformen var att höja läraryrkets status.⁸⁷ Något syfte att öka effektiviteten i arbetet, i likhet med Taylors idéer, fanns eventuellt inte, men utfallen liknar varandra. Förstelärare får i många fall en märklig och obekvämlig roll som en som ska leda kollegorna i en ämnesgrupp där man tidigare samarbetade på lika villkor med en ämnesansvarig, en post som ofta ambulerade mellan ämneskollegor. Märklig och obekvämlig därför att det är vanligt att en grupp lärare inom ett ämne på en skola alla är yrkesskickliga och det inte går för *någon* att peka ut någon som är mer yrkesskicklig än den andra. Vad är det som ska premieras när en är extra bra på något, en annan på något annat o.s.v? Märklig, obekvämlig och orättvis eftersom någon eller några i en grupp ämneskollegor ska tjäna tusentals kronor mer än de andra fast det ofta är så alla i grunden gör samma arbete.

Fyra år efter förstelärarsystemets införande pekar en studie från Göteborgs universitet på att reformen lett till mer konkurrens och ökad individualism. Forskarna som genomfört studien menar att "lärarna blir sina

---

⁸⁶ Taylor, s. 20.

⁸⁷ <https://www.skolporten.se/nyheter/jan-bjorklund-infor-tva-nya-karriarsteg-for-larare/>, 2012-09-24: "de kommer att fortsätta undervisa, men ska också coacha kollegor, förbättra undervisningen samt vara huvudlärare i ett ämne eller ansvara för lärarstudier", "Cirka 10 000 lärare ska genom den nya satsningen kunna göra karriär inom sitt yrke."

egna varumärken" och att det "gör dem till ögontjänare".⁸⁸ En annan studie från Malmö Högskola visar att lärare som inte är förstelärare uppfattar reformen negativt och som "för smal och avgränsad", medan de som blivit förstelärare ser positivt på den.⁸⁹ "En stor andel av lärarna som svarade på enkätfrågorna ansåg inte att reformen hade medfört några positiva effekter för läraryrket eller undervisningen överhuvudtaget."⁹⁰ Något som också framhålls är det svåra eller snarare omöjliga i att utvärdera måluppfyllelsen i skolan, däribland hur förstelärarsystemet fallit ut, eftersom mål antingen blandas i hop med "till intet förpliktiggande allmänna konstateranden" eller är så vagt formulerade att de inte går att utvärdera.⁹¹

Att införa fler nivåer i en organisation bygger på tanken att fler nivåer, fler chefer, skapar incitament att göra ett bra jobb och motiverar var och en att vilja klättra i hierarkin. Att man konstruerar incitament genom hierarkier, och gör det istället för att genomföra generella lönehöjningar, är ideologiskt grundat. Och det är inte givet att det är ett recept på framgång.

Att skapa den här arbetsmiljön för lärare tror jag även påverkar eleverna. Hur? Jag vet inte säkert, men systemet riskerar att göra lärare till varumärken. Och om många lärare inte finner samma styrka i sammanhållningen och vänskapen kollegor emellan som tidigare på grund av den split det slår mellan kollegor att några får en större löneökning än andra, många gånger på oklara grunder, hur blir det då? Lärarna påverkas säkert av detta på ett sätt som även eleverna märker av. Minskad arbetsglädje smittar av sig, likaså en kringskuren frihet.

Att NPM bygger på misstroende och att det blir ett problem i professionsbaserade yrken har varit känt sedan länge. Den sittande regeringen har uppmärksammat detta

---

⁸⁸ Arbman, Hans, "Förstelärare skapar hierarkier på skolor" *Dagens Nyheter*, 2018-01-08. Peter Erlandson och Mikael R Karlsson vid Göteborgs universitet säger att lärarna på skolan de studerat tyckte att reformen hotat värden som jämlikhet och likvärdighet. Vissa menade också att det lett till mer konkurrens och ökad individualism.

⁸⁹ Förstelärarenkäten Rapport, Grundskoleförvaltningen & Gymnasie- och vuxenutbildningsförvaltningen, 2017-05-23, https://www.skolverket.se/polopoly_fs/1.263953!/Malmö%20stad.%20Rapport%20förstelärare..pdf, s. 8.

⁹⁰ *ibid.*

⁹¹ Här refereras Hedenqvist och Håkansson's bok *Formulera och utvärdera mål*, om hur utvärderingsbara mål för skolverksamheten formuleras, *ibid* s. 15.

och tillsatte 2016 *Tillitsdelegationen*. *Tillit* i motsats till det *misstroende* som har blivit resultatet av att föra in incitament, konkurrens och marknad i välfärdssektorn. När forskningsledaren i Tillitsdelegationen Louise Bringselius citerar Mintzbergs problembeskrivning blir Taylor-läsaren påmind om den fjärde principen, den om att ledningen ska ta över allt ansvar: "Problemet är en form av styrning och ledning med fjärrkontroll, där man är avskuren från verksamheten men ändå fast besluten att kontrollera den (...)".⁹²

Tillitdelegationens tredje delbetänkande behandlar performance management i skolan.⁹³ Performance management är en del av New Public Management och beskrivs som "organisationers praktiker för att styra och förbättra medarbetarnas prestation i syfte att stärka organisationens konkurrenskraft".⁹⁴ Författarna till delbetänkandet vill "nyansera bilden att sådana system skapar en motivation till ökad prestation".⁹⁵ Efter att ha studerat införandet av ett nytt prestationsbedömnings- och lönesättningsystem i skolan i en svensk kommun kunde man konstatera att reaktionerna hos lärarna var starkt beroende av hur de såg på sin lärarroll:

För de lärare som redan identifierade sig med den bredare lärarrollen som kommunen ville uppmuntra fungerade kriterierna som en sporre för utveckling. Däremot sågs de som irrelevanta, eller till och med de-motiverande, av de lärare som identifierade sig med en mer traditionell lärarroll med eleven i klassrummet i fokus.⁹⁶

När jag skriver det här är det bara dagar kvar innan delegationens huvudbetänkande kommer. Hur stor betydelse kommer deras arbete att få? Åt vilket håll kommer utvecklingen att gå? Det är spännande just nu.

---

⁹² www.youtube.com, Forum Tillit, 2018-04-23

⁹³ www.tillitsdelegationen.se, Styrningsinitiativ och professionell identitet Om prestationsvärdering i skolan, Kajsa Asplund, Pernilla Bolander, Andreas Werr, Handelshögskolan i Stockholm, 2018-03-11.

⁹⁴ *ibid*, s. 4.

⁹⁵ *ibid*, s. 3.

⁹⁶ *ibid*, s. 10.

Robinson Crusoe, alias *handlingens man*, entreprenör utan vinningslystnad och den fundamentala kreativiteten

Vi har nu sett hur ledning/management av ett visst slag letat sig väg från Taylors idévärld via industriell management till dagens svenska skola. Men entreprenören då, som var min ingång till det hela?

Entreprenörsidealet är del av en nyliberal ideologi. Det är lätt att konstatera att om verksamheter som tidigare drevs i offentlig regi ska drivas i företagsform, behövs lite nya idéer; att kombinera det som finns för handen på ett nytt sätt. Det behövs entreprenörer. Och alltsammans är del i idén om ökad effektivitet när verksamheter privatiseras; i NPM är en grundläggande tanke att "offentlig verksamhet blir mer effektiv om de som arbetar i den utsätts för krav och drivkrafter som liknar dem på privat marknad."⁹⁷ I den marknadsutsatta skolan är konkurrens motorn i skol-bilen och skolkoncernen är chauffören.

Jag återkommer till frågan vad en entreprenör är och konsulterar Schumpeter igen och dessutom Karl Palmås. Schumpeter skiljer på entreprenören och ledaren. Ledaren är den som använder styrsystem som New Public Management och entreprenören är en helt annan typ. Han hänvisar till Jean Baptiste Say när han skriver följande:

entreprenörens uppgift är att kombinera produktionsfaktorerna, att sammanföra dem. Detta är dock en speciell företeelse endast när faktorerna kombineras för första gången - medan det enbart är en rutinuppgift om det sker i den löpande driften av ett företag.⁹⁸

I det löpande arbetet, i kretsloppet, finns inte entreprenören längre. "I hans ställe finns företagschefer eller verkställande direktörer av ett annat slag som vi inte bör ge samma beteckning."⁹⁹ Entreprenören skapar nytt och är "en typ av person som är mycket mindre talrik än alla de som har den 'objektiva' möjligheten att göra det".¹⁰⁰ Det nya ställer nya och större krav på människor och då behövs ledarskap. Ledaren skapar inte nytt utan leder verksamheter som redan slagit in på nya banor eller som fortsätter i gamla. Entreprenören å sin sida kan också fungera som ledare, men på andra sätt. "Han 'leder'

---

⁹⁷ Shirin Ahlbäck Öberg, s. 132.

⁹⁸ Schumpeter, s. 40.

⁹⁹ ibid.

¹⁰⁰ ibid, s. 45.

produktionsmedel in i nya kanaler."¹⁰¹ Slutligen menar Schumpeter att entreprenörens psykologi inte kan leda oss till att se dennes motiv som hedonistiska, utan att entreprenören drivs av tre saker: önskan att grunda ett privat kungarike, att vinna framgång för framgångens egen skull och glädjen att skapa.¹⁰²

Det här är en psykologi som tar gestalt i litteraturen när Daniel Defoe skapar Robinson Crusoe. Något som tar stor plats i *Robinson Crusoe* är när Robinson skapar det han kommer att kalla sitt kungarike: den lilla jordlott han uppodlar, de getter han håller och den med palissad omgärdade boningen intill en klippvägg. Hans uppfinningsrikedom när det gäller att tillverka lerkärl, stängsel eller en flotte är stor. Som strandsatt på en öde ö är han en ofrivillig entreprenör, men han kommer att älska sitt kungarike och entusiasmen han visar när han bygger upp det går inte att ta miste på. Detaljrika beskrivningar av Robinsons uppfinningar upptar många fler sidor än man skulle kunna tro i världens mest kända äventyrsroman. Men Robinson är plantageägare och ägnar sig åt slavhandel, och kungariket på ön, med den ende tjänaren Fredag, får ses som ett substitut för den värld han var i färd med att bygga upp med plantage och slavar innan han hamnade på ön, och som han fortsätter bygga på när han lyckats ta sig därifrån.

Schumpeter skriver att "den andra och tredje gruppen av motiv som driver entreprenörer i princip kan tillgodoses av andra sociala arrangemang, som inte berörs av privat vinning av ekonomiska innovationer."¹⁰³ Den andra och tredje gruppen är viljan att segra och glädjen i att skapa. Att förvärva privat egendom är drivkraft för att vara entreprenör bara utifrån det första motivet: att grunda ett eget kungarike.¹⁰⁴ Han menar att det finns andra stimulanser än de kapitalistiska som kan sätta i gång motiven *viljan att nå framgång* och *glädjen att skapa*. Men "det behandlas alltför lättvindigt av dem som vill reformera samhället"¹⁰⁵. Jag prövar att se det som en väg att gå där jag kan styra bort från det kapitalistiska - om vi lärare ska främja entreprenörskap kan vi stimulera

---

¹⁰¹ *ibid*, s. 52.

¹⁰² *ibid*, s. 56-57.

¹⁰³ Schumpeter, s. 57.

¹⁰⁴ *ibid*.

¹⁰⁵ *ibid*.

andra incitament än egen ekonomisk vinning. Det finns många exempel på entreprenörer som hittat på lösningar för att värna miljön, fördela resurser på ett rättvist sätt och ta tillvara sådant som annars går till spillo. Kanske kan jag ta mig an entreprenörskapet i läroplanen på det här sättet?

Karl Palmås, docent i innovation och samhällsförändring, skriver i sin bok *Prometheus eller Narcissus - entreprenören som samhällsomvälvare* att vi inte ska se på entreprenörskap som något som föds och drivs inom en udda, ovanligt driftig ensamspelare, utan i stället se att kreativitet är ett metafysiskt fenomen som är grunden i allt.¹⁰⁶

Genom att utgå från att verkligheten är fundamentalt kreativ - och att det är upprätthållandet av ett mer-av-samma som kräver ansträngning - så kan man komma bort ifrån den tankefigur om "handlingens man" som dessvärre präglar diskussionen om entreprenörskap.¹⁰⁷

Hos Schumpeter är *handlingens man* "ekonomins och samhällets motor", skriver Palmås.¹⁰⁸ Mot detta ställer han en annan entreprenörsteoretiker, Tardes, idéer om att det är innovationen i sig som agerar. "För Tardes är vindarna för-individuella och sub-individuella och berör inte enbart människor", utan även icke-organisk materia.¹⁰⁹ "Vindarna" ingår här i en metaforisk beskrivning av kapitalismen. Att se det som att det är "upprätthållandet av mer-av-samma" som är ansträngande går också stick i stäv med det Schumpeter skriver om den stora majoriteten i kontrast till den något sällsynte entreprenören och att det är ansträngande för den stora majoriteten när den sällsynte entreprenören har satt i gång förändringar.

Palmås riktar våra blickar mot entreprenören som samhällsförändrare, en idé som går tillbaka till företrädarna för "den nya ekonomin" i slutet av 90-talet och som utgick från tanken att om man vill förändra världen ska man starta företag.¹¹⁰ Det pågår redan "...en mängd experiment som syftar till att bevisa att alternativa ekonomiska arrangemang fungerar" skriver han, och entreprenörskap som till exempel har som affärsidé att skapa rättvis handel -

---

¹⁰⁶ Karl Palmås, Koloni förlag, 2011.

¹⁰⁷ Palmås, s. 14.

¹⁰⁸ *ibid*, s. 130.

¹⁰⁹ *ibid*.

¹¹⁰ *ibid*, s. 30.

Palmås exempel är *Dem Collective* som producerar bomullsplagg utifrån principer om rättvis handel - är vanliga.¹¹¹ Vi kan se entreprenören som samhällsomvälvare, skriver Palmås, och därför bör vi intressera oss för dennes inverkan på samhällsutvecklingen.¹¹² Schumpeters frammanande av entreprenören som drivs av annat än ekonomisk vinning och Palmås avskaffande av idén om *handlingens man* och beskrivning av verkligheten som grundläggande kreativ, är intressanta och bidrar till att nyansera bilden av entreprenören och entreprenörskapet.

UTBILDNINGEN

Är det så att utbildning kan och ska skapa medborgare av ett visst slag? Läser man läroplanen och skollagen är svaret *ja*. "Utbildningen ska förmedla och förankra respekt för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande demokratiska värderingar som det svenska samhället vilar på".¹¹³ Dessa och andra formuleringar visar en tro på att vi ska, vilket också implicerar att vi kan, skapa demokratiska medborgare som respekterar de mänskliga rättigheterna. I den svenska läroplanen märks arvet efter den amerikanske filosofen och pedagogen John Dewey. Anders Burman skriver att Dewey hade "en uttalad ambition att utforma en genuint demokratisk pedagogik, varvid han förstår demokrati som något mer än bara en styrelseform. Snarare är det fråga om 'en form av liv i förening med andra, en gemensam, delad erfarenhet'".¹¹⁴ Burman citerar vidare Dewey när denne säger att skolan är det viktigaste instrument vi har när det gäller "sociala framsteg och reformer".¹¹⁵

Alva och Gunnar Myrdals projekt på utbildningsområdet handlade bland annat om att hindra skolan från att utbilda de unga i en anda som hörde det länge sedan förflutna till.¹¹⁶ På 30-talet, när de skrev *Kris i befolkningsfrågan*, skolades de unga in i att bli både lydiga och själviska, menar de, "en högst

---

¹¹¹ *ibid*, s. 137.

¹¹² *ibid*, s. 137.

¹¹³ *Läroplan, examensmål och gymnasiegemensamma ämnen för gymnasieskolan 2011*, Skolverket, Stockholm, 2011.

¹¹⁴ Burman i *Vad är praktisk kunskap?*, s. 124.

¹¹⁵ *ibid*.

¹¹⁶ Alva och Gunnar Myrdal, *Kris i befolkningsfrågan*, s. 262.

olycklig sammanläggning av dessa båda historiska människotyper".¹¹⁷ De unga behövde få förmåga till "individuell självständighet (...) och kollektivt samarbete", men då måste skolan omdanas.¹¹⁸ Det är intressant att se hur man i dag håller på att göra skolan till ett projekt för nyliberal skolning i individualism, en av de företeelser Myrdals såg som föråldrade i sin samtid för nästan 100 år sedan.

Entreprenörskapets inträde i läroplanen är ett *specifikt* politiskt projekt. Det är något annat än demokratisk fostran. Att lära ut ett demokratiskt förhållningssätt och de grundläggande mänskliga rättigheterna är visserligen också politiskt, men utan det riskerar utbildningen att bli förödande nihilistisk.

I sin essä *Kris i uppfostran* skriver Hannah Arendt att utbildning och uppfostran inte ska ha något med politik att göra eftersom "politiken alltid har med de redan fostrade att göra".¹¹⁹ Det har varit vanligt genom historien att börja med barnen om man vill förnya samhället, men inget kan vara mer fel. Man får försöka övertyga andra vuxna i stället för att diktatoriskt ge sig på barnen menar hon. "Ur de nys synvinkel är ju allt som vuxenvärlden för fram oundvikligen äldre än de själva."¹²⁰ Det går inte att komma med framtiden till dem, det enda vi kan ge dem är det förflutna, traditionen. Hannah Arendts uppfattning står i kontrast till Deweys med en skola som han ansåg var ett viktigt instrument för "sociala framsteg och reformer". Jag vill pröva att tolka Arendt så att vi i vår nuvarande kontext för vidare en tradition när vi skolar de unga i demokrati och demokratiska arbetsformer. Men Arendts *tradition* måste ses enbart i kontrast till *framtid*, det betyder inte att vi *ska* föra vidare en viss tradition - traditionen kan ju vara något destruktivt, till exempel den nationalsocialistiska politiken i det Tyskland Arendt tvingades fly från. Tradition kan här bara förstås som *det enda vi kan föra vidare*, i motsättning till *framtid* som *det vi inte kan föra vidare eftersom vi inte har den eller kan den*. Att mena att de unga ska bli entreprenörer är att tro något om framtiden och sedan försöka lära eleverna att bli framtida.

---

¹¹⁷ *ibid.*

¹¹⁸ *ibid.*

¹¹⁹ Hannah Arendt, *Mellan det förflutna och framtiden*, Göteborg: Bokförlaget Daidalos, 2016, s. 190.

¹²⁰ *ibid.* s. 190-91.

Hannah Arendt menar att förlust av auktoritet i det moderna samhället har lett till en kris i uppfostran och utbildning. Hon skriver ur amerikanska förhållanden under 50-60-talet, men det hon skriver går mycket väl att applicera på vår tid och våra förhållanden. Mycket är också universellt och tidlöst:

I grunden bedriver vi alltid uppfostran och undervisning för en värld som är eller håller på att gå ur led, ty detta är den mänskliga grundsituation i vilken världen skapas av dödliga händer för att under en begränsad tid vara ett hem för dödliga.¹²¹

Hon hjälper mig att förstå ytterligare något av vad som gör att jag känner olust inför att läroplanen uppmanar mig att driva eleverna i en viss verksamhets- och yrkesinriktning:

Vårt hopp står alltid till det nya som varje generation för med sig; men just för att detta är det enda vi kan sätta vårt hopp till fördärvar vi allt om vi vill ha det nya i vår hand så till den grad att vi, de gamla, kan bestämma hur det ska se ut. Just på grund av det nya och revolutionära som bor i varje barn måste uppfostran vara konservativ; den måste bevara detta nya och föra in det som något nytt i en gammal värld, en värld som, hur revolutionärt den än må bete sig, i den nya generationens ögon alltid är överårig och nära undergången.¹²²

Demokratisk fostran och respekt för mänskliga rättigheter ser jag som grundstenar i utbildningen. Jag prövar att tolka Arendt så att detta är en tradition att föra vidare. Och jag prövar att samtidigt ställa mig bakom Deweys vidgade demokratibegrepp och hans framhållande av lärande som en social aktivitet och att det sociala och individuella förutsätter varandra och samspelar.¹²³ Dock håller jag inte med Dewey om att skolan ska vara ett instrument för reformer.

Den övergripande frågan om vi kan och ska skapa medborgare av ett visst slag hänger kvar. Den är för stor att diskutera mer djupgående här, jag får nöja mig med två korta kommentarer till. Först: ett fenomen av ganska sent märke är *värdegrund*. Statsvetaren Peter Strandbrink ställer i en debattartikel den kritiska frågan vad det betyder att värdegrundsarbete ses som lösningen på en rad

---

¹²¹ *ibid.* s. 205.

¹²² *ibid.*, s. 205.

¹²³ Burman, s. 123-124.

moraliska och andra frågor.¹²⁴ Han menar att det är orimligt att tro att en värdegrund på något självklart sätt skulle gå att överföra, en uppfattning han menar att skolans värdegrundsarbete vilar på. Torbjörn Tännsjö skriver i "Värdegrundens vara eller icke vara" att "Förekomsten av delade grundläggande värderingar, ska göra samarbetet fruktbart och konfliktfritt." är "en besynnerlig, skrämmande och otidsenlig tanke".¹²⁵ Värdegrunden som finns inskriven i läroplanerna är ett politiskt projekt med formuleringar som "kristen tradition och västerländsk humanism" som drevs igenom under borgerlig regering efter att ha initierades av kristdemokraterna, skriver han.¹²⁶

Sist: Jag vacklar hit och dit i mina tankar om att skapa medborgare av ett visst slag. Vi ska erbjuda de unga möjlighet och verktyg att erövra demokratiska värderingar och respekt för mänskliga rättigheter. Jag skrev det nyss och jag menar att vi ska det, och läsningen av *Yarden* i min klass kan väl sägas vara ett projekt som överensstämmer med det. Men i övrigt tror jag inte på att försöka skapa en viss slags människor. Tror jag. Jag tror på något mycket mer fritt. Något som inte är instrumentellt.

Slutligen en annan fråga: Hur stor betydelse har läroplanen och andra styrdokument? Enligt Johannes Westberg, professor i pedagogik, och Johan Prytz, docent i didaktik, är det en farlig föreställning att de idéer som uttrycks i läroplaner i praktiken följs på något enhetligt, okritiskt sätt.¹²⁷ De menar att denna föreställning är vanlig i dagens skoldebatt och att den fördunklar debatten. Utbildningshistoriker har visat att arten av och kvalitén på undervisningen i ett land inte kan avläsas i styrdokumentet. "Därtill finns det otaliga exempel på reformer som inte har fallit ut på det sätt som planerades. Läroplaner och andra policydokument kan alltså inte antas vara en verklighetsbeskrivning av hur skolan fungerar. Det senare måste undersökas empiriskt." skriver de.

---

¹²⁴ Strandbrink, Peter, "Värdegrundsdoktrinen i svensk skola är ohållbar", *Dagens Nyheter*, 2017-11-18.

¹²⁵ Nordisk Tidskrift för Allmän Didaktik
Vol. 2, No. 1, november 2016, s. 70.

¹²⁶ *ibid.*

¹²⁷ Prytz, Johan, Westberg, Johannes, "Farliga föreställningar präglar debatten om skolan", *Svenska Dagbladet*, 2018-01-19.

Det här är en viktig synpunkt. Min erfarenhet säger mig att få lärare bryr sig om att det står *entreprenör-* i läroplanen. Dock gör det inte projektet att närmare granska vad entreprenören gör i läroplanen mindre intressant.

SAMHÄLLET, ARBETET

Synen på arbete blir central i och med skrivningarna i 2011 års läroplaner. Vad är det för arbetsliv man vill skapa, och redan i hög grad har skapat, med att driva skolan och samhället i en riktning där entreprenörskap och eget företagande blir den form alla ska jobba i? En av de företeelser som blivit tydliga i och med metoo-rörelsen är de osäkra anställningarna. Många av dem som skrivit på uppropen för skådespelare, mediearbetare, journalister, dansare och musiker (några av de grupper som var först ut med metoo-upprop) är kvinnor med projektanställningar eller som är egna företagare som frilansar och därigenom varit extra utsatta för chefers och uppdragsgivares trakasserier och övergrepp. Metoo-rörelsen pekar i stället mot att det behövs andra anställningsformer och att arbetsförhållandena i kultur- och mediesektorn, såväl som i många andra branscher, behöver förbättras.

Tre typer

I min text aktualiseras tre typer i svenskt samtida arbetsliv: läraren - jag själv - genom det fokus jag har på mitt yrke, och de hinder som står i vägen när jag försöker utöva det. Sedan daglönaren som kommer från ett bemanningsföretag, som arbetar mycket men knappt kan överleva på sin lön (på Yarden en man och i nästan samtliga fall av utländsk härkomst), ofta ung (Kristian Lundberg ses på med misstänksamhet av chefen när han talar om hur gammal han är, 40+). Denna daglönare är sitt eget projekt, säljer sig själv på en marknad, är autonom, har bara sig själv och är ofta inte del av ett kollektiv. Slutligen den (unga) kulturarbetande kvinnan, redan konstnär, författare, journalist, skådespelare, dansare etc. eller en sådan i vardande med drömmar om att kunna skapa fritt. Hon som metoo gjort oss uppmärksamma på.

Jag blir intresserad av de två sista vars existens och berättelser kastar ett annat ljus över svenskt arbetsliv i den nyliberala eran och som eventuellt sätter

entreprenörskapet som nummer 1 i tvivelsmål. Det faktum att de är osynliga i läroplanen bidrar även det till att det är intressant att fundera över dem. Dessa två typer, med sina begränsade möjligheter att påverka situationen, framstår som ideala i vinstdrivna företag och när verksamheter som tidigare inte styrdes som vinstdrivna företag nu ska styras så. NPM skapar och gynnar arbetstagare som dessa. Eleverna framställs i läroplanen som förutbestämda att starta och driva företag. Kunskaper och förhållningssätt ska utvecklas hos dem så att de kan bli det Michel Foucault definierar som nyliberalismens speciella *Homo economicus* - en "som är sin egen entreprenör och sitt eget kapital, sin egen producent, sin egen inkomstkälla".¹²⁸

Vilket arbetsliv möter de analytiska, smarta och självständiga tjejer jag har framför mig i min grupp i boksamtalen? Om de söker sig till mediebranschen, vilket jag föreställer mig att en del av dem kanske gör, kommer de att ha osäkra projektanställningar då? Kommer de att ta in en blygsam lön i eget företag, jobba mycket på obekvämt arbetstid med liten ersättning? Ställa upp för att vara någon att räkna med nästa gång? Och vilket arbetsliv är det de ungdomar som går på skolorna som hamnat på efterkälken, de som inga valde, bara de som egentligen inte valde, i den hårt segregerade skolan kommer ut till? Kommer de att bli företagare eller kommer en del av dem att bli daglönare på sådana ställen som Yarden där arbetsrätt saknas eller är kraftigt nedmonterad?

Penningsystemet i skolsystemet

Åter till skolan, den värld som lärarna och eleverna delar. Alienationen - förfrämligandet som gör att människan förlorar kontakten med sin egen livskraft - orsakas av penningssystemet, menade Karl Marx.¹²⁹ Arbetarens alienation utgår från det faktum att arbetaren arbetar med något som är skilt från henne/honom själv, som utförs för att få bröd för dagen och är till gagn för någon annan. Arbetaren alieneras i denna sin verksamhet på flera sätt: i förhållande till produkten av arbetet, som blir till ett främmande objekt, till själva

---

¹²⁸ Michel Foucault, *Biopolitikens födelse*, Hägersten: Tankekraft förlag, 2014, s. 197.

¹²⁹ Karl Marx, "Första ekonomisk-filosofiska manuskriptet" ur *Människans frigörelse*, Göteborg: Daidalos, 1995, s. 63.

produktionsakten, till hennes eget mänskliga väsen och slutligen till andra människor.¹³⁰ Marx' resonemang är användbart för att kritiskt granska vad nyliberalismen och NPM gör med samhället som helhet och med skolan specifikt. Inom det privata mäter pengar om det är ett bra resultat, medan pengar inom det offentliga är ett medel, säger Inga-Britt Ahlénius, tidigare generaldirektör och chef för Riksrevisionsverket, i programserien *Den svenska välfärden*.¹³¹ Med några få ord tydliggör hon komplexiteten i att föra in privata intressen i offentlig verksamhet. Per Molander skriver i *Condorcets misstag* att vi måste upprätthålla en gräns mellan det offentliga och det privata, annars förlorar den offentliga sfären en av sina viktigaste resurser: ett offentligt etos.¹³² Med penningssystemet som värdeomätare och kung är detta offentliga etos i fara.

Marknadsanpassningen av det offentliga har fört in penningssystemet på nya områden, däribland skolan. Sakvärldens tilltagande värde och människovärldens avtagande värde står i direkt proportion till varandra enligt Marx, och är en följd av att arbetet inte bara frambringar varor; "det producerar också sig självt och arbetaren som en *vara*".¹³³ Ju fler varor arbetaren producerar desto mer värde läggs i varorna och desto mindre värde blir kvar hos arbetaren. Det här drabbar nya delar av samhället när det präglas av NPM. I skolan tar det sig till exempel uttryck i att läraren och lärarens undervisning får allt lägre värde ju mer det riktas in på att hjälpa skolan att håva in så många elever (=skolpeng) som möjligt och sedan få igenom så många elever som möjligt med betyg över F. Läraren har börjat producera sig själva och sitt värv som varor. Och när en elev som väljer en skola blir till vara har den *objektivering* Marx skriver om spridit sig.¹³⁴

"Marknadssystemet gör eleverna till konsument, skolorna till producenter och utbildningen till en vara."¹³⁵ Detta skriver ett antal forskare, däribland Magnus Dahlstedt, professor i socialt arbete och idéhistorikern Sven-

---

¹³⁰ Marx, s. 66 ff.

¹³¹ <https://www.svtplay.se/den-svenska-valfarden>, 2018-04-01.

¹³² Molander s. 311.

¹³³ Marx, s. 63.

¹³⁴ *ibid.*

¹³⁵ Dahlstedt, Magnus, Liedman, Sven-Erik m.fl, "Systemet med fritt skolval måste bytas ut", *Svenska Dagbladet*, 2018-01-20. De har även givit ut boken *Skolan, marknaden och framtiden*, Lund: Studentlitteratur, 2018.

Erik Liedman, i en debattartikel där politikerna inför det stundande valet uppmanas att avskaffa det fria skolvalet, som forskarna menar starkt bidragit till marknadsgörandet av skolan. Det är en stor fara för kunskapen och bildningen hos dagens unga att betygsinflationen, som det fria skolvalet fört med sig i och med att skolorna konkurrerar om eleverna med bland annat betygsstatistik, tillåtits grassera.¹³⁶

Myrdals tyckte inte att skolan skulle skapa "lydiga egoister". Vad gör skolan i dag med de unga? Gör dem till olydiga egoister? Eller självgående/självtilräckliga egoister, entreprenörer redan i skolan med sina egna kravlistor på vilka betyg de vill ha? ("Varför har jag fått C? Jag är van att få A." har jag fått höra ett antal gånger.) Med sina formuleringar om vilka mål de strävar mot, vilka resultat de vill nå - ett tänkande som skolan hamrat in i dem sedan målstyrningen kom med Lpf 94. Relationen mellan lärare och elever har förändrats i och med marknadsanpassningen, det har varit en smygande förändring som nu de senaste åren blivit tydlig för många lärare. "Läraren blir säljare och eleven kund, där lärare kan se sig tvungna att ge avkall på sin professionella bedömning för att vara elever och föräldrar till lags." skriver forskarna i debattartikeln.¹³⁷

Men alla elever följer inte samma mönster. De försynta, de blyga och de som bara inte vill delta i det här spelet, de som inte dragits in i det, kräver inte omrättningar eller att läraren tar sig ännu en extrafunderare på betyget. Och mina elever som diskuterar *Yarden* har lämnat betyg och bedömning åt sidan för ett tag och är inbegripna i ett samtal. De bildar sig tillsammans genom att lyssna på varandra, väga det de andra säger mot det de själva tänkt och skrivit medan de läst, tänka vidare med förenade krafter. När samtalet upptar dem är de inneslutna i bildningens cirkel och det är tydligt att de slutar tänka på hur de bedöms.

Hur eleverna än reagerar på det marknadsanpassade skolsystemet är det uppenbart att det här sätter en stor press på dem och gör dem stressade. Som lärare lider jag med dem alla - de som gått in i det här mönstret så väl som de

---

¹³⁶ Dahlstedt, Magnus, Liedman, Sven-Erik m.fl, "Systemet med fritt skolval måste bytas ut", *Svenska Dagbladet*, 2018-01-20.

¹³⁷ *ibid.*

som inte gjort det. Jag tror att den marknadsinfluerade skolan, där eleverna dras in i att ha fokus på formen på bekostnad av innehållet i undervisningen, där de skolas in i att bli sitt eget projekt, sitt eget företag och där de lockas in i att bevaka lärarnas arbete är en av orsakerna till den ökande psykiska ohälsan hos unga. De får aldrig vila i det här systemet. En väg för att minska den psykiska ohälsan är att genom politiska reformer undandra skolan från marknaden.

SLUTORD

Genom det tankearbete denna essä inneburit står det än mer klart för mig att inriktning på att presentera och paketera sig själv och ensidigt fokus i skolan på väldigt extroverta förmågor som innovation, självförtroende och företagsamhet kan sätta press på eleverna och få dem att känna att de *måste* besitta de där förmågorna. Det finns också risk att det tonar ner demokratisk fostran och inspiration till solidaritet och samarbete. Detta kan komma att påverka samhället i stort och till exempel leda till ett arbetsliv som blir än mer begränsat i vilka människor det bereder plats för och som inte har tillräckligt starka försvar mot nedmonterad arbetsrätt.

Jag tror att det är fel tänkt att sätta likhetstecken mellan formuleringar i en läroplan och en viss slags framtida människor, detta därför att jag i likhet med Hannah Arendt anser att vi inte kan utbilda för framtiden. Vi kan bara bereda plats för, undanröja hinder för och i övrigt visa på goda exempel och i Arendts mening föra traditionen vidare.

Eleverna går i en marknadsanpassad skola där de i vissa sammanhang betraktas som kunder som ska generera pengar till skolan genom den skolpeng de går omkring och *är*. Och de dras lätt in i att måna om framställningen av sig själva och att uppfylla krav om att vara "hela", lättpresentabla "själv". Den typ av samtal som boksamtalet i min uppsats är exempel på blir genom det sätt på vilket det uppslukar eleverna och får dem att glömma sig själva och gå in i en diskussion om svåra mänskliga förhållanden en motpol till det den marknadsanpassade skolan gör med dem eftersom det riktar fokus åt ett helt annat håll. Och för mig blev boksamtalet i uppsatsarbetet en kompassriktning som hjälpte mig att navigera vidare i min text, för att använda en populär

samling metaforer, eventuellt en aning slitna. Det hjälpte mig att hålla ögonen på horisonten bortom det gista skepp skolan blivit, en horisont som visar mig vad mitt arbete som lärare brukade innebära och fortfarande kan innebära.

Ingenting talar för att det är en god idé att skriva in i skolans läroplaner hur eleverna förväntas arbeta i framtiden. Att skriva fram de entreprenöriella förmågorna så envist som det gjorts tror jag kan få motsatt effekt. Inga kanske vill bli entreprenörer till slut. I alla händelser kan ju inte alla bli det. Många kan och vill inte bli det. Det unga behöver lära sig i skolan är hur en arbetsplats blir en god miljö där många olika förmågor kan få plats och hur man skapar en verksamhet som bygger på solidaritet och jämlikhet.

Käll- och litteraturförteckning

Litteratur

Adorno, Theodor W., "Essän som form" i *Glänta*, nr 1/2000

Ahlbäck Öberg, Shirin & Widmalm, Sten, "NPM på svenska" i Zaremba, Maciej, *Patientens pris – ett reportage om den svenska sjukvården och marknaden. Med kommentarer av Magnus Lind, Shirin Ahlbäck Öberg & Sten Widmalm*. Stockholm: Weyler förlag, 2013

Arendt, Hannah, *Mellan det förflutna och framtiden*, Göteborg: Bokförlaget Daidalos, 2016

de Beauvoir, Simone., "My Experience as a Writer", i *"The Useless Mouths" and Other Literary Writings*, ed: Margaret A. Simons & Marybeth Timmerman, Urbana : University of Illinois Press, 2011

Boréus, Kristina, *Högervåg Nyliberalism och kampen om språket i svensk offentlig debatt 1969-1989*, Akademisk avhandling, Stockholm: Tidens förlag, 1994

Brinkmann, Svend, *Stå fast - vägra vår tids utvecklingstvång*, Stockholm: Norstedts, 2015

Burman, Anders, "Erfarenhet, reflexion, bildning Utkast till ett pragmatiskt bildningsbegrepp", *Vad är praktisk kunskap?*, Bornemark, Jonna, Svenaeus, Fredrik (red.) Huddinge: Södertörn Studies in Practical Knowledge, 2009

Dahlstedt, Magnus, Fejes, Anders (red.), *Skolan, marknaden och framtiden*, Lund: Studentlitteratur, 2018

Defoe, Daniel, *Robinson Crusoe*, översättning: Harry Lundin, 1995

Dreyfus, Hubert och Stuart, "Fem steg från nybörjare till expert", *Klassiska texter om praktisk kunskap*, Hjertström Lappalainen, Jonna (red.), Huddinge: Södertörn Studies in Practical Knowledge, 2014

Ehrenberg, Johan och Ljunggren, Sten, *Ekonomihandboken*, Stockholm: ETC Förlag, 2011

Falk Lundqvist, Åsa, Hallberg, Per-Gunnar, Leffler, Eva, Svedberg, Gudrun, *Entreprenöriellt lärande - i praktik och teori*, Stockholm: Liber, 2014

Flusser, Vilém, "Essays" i *Writings*, red. Andreas Stroehl, Minneapolis/London: University of Minnesota Press, 2002

Foucault, Michel, *Biopolitikens födelse*, Hägersten: Tankekraft förlag, 2014

Hall, Patrik, *Managementbyråkrati: organisationspolitisk makt i svensk offentlig förvaltning*, Malmö: Liber, 2012

Laegreid, Per, Christopher Hood, "A public management for all seasons?" i Balla, Lodge, Page (red.) *The Oxford Handbook of Classics in Public Policy and Administration*, Oxford University Press, 2015

Leffler, Eva, Lindster Norberg, Eva-Lena, Diehl Monika och Näsström, Gunilla, *Att tänka fritt är stort men att tänka utanför boxen är större*, Umeå, 2013

Lelinge, Balli, Widén, Pär (red.) *Entreprenöriellt lärande i skolan*, Lund: Studentlitteratur, 2014

Lindster Norberg, Eva-Lena, *Hur ska du bli när du blir stor?: en studie i svensk gymnasieskola när entreprenörskap i skolan är i fokus*, Akademisk avhandling, Umeå universitet, 2016

Lundberg, Kristian, *Yarden. En berättelse*, Stockholm: Bruno Östlings bokförlag Symposion AB, 2010

Marx, Karl, "Första ekonomisk-filosofiska manuskriptet" ur *Människans frigörelse*, Göteborg: Daidalos, 1995

Molander, Per, *Condorcets misstag: hoten mot staten och demokratin*, Stockholm: Weyler, 2017

Myrdal, Alva och Gunnar, *Kris i befolkningsfrågan*, Nora: Nya Doxa, 1999

Palmås, Karl, *Prometheus eller Narcissus - entreprenören som samhällsomvälvare*, Koloni förlag, 2011

Ryd, Gunilla och Eldh, Kerstin, *Vi räknar minuter, vi räknar pinnar Till nytta för vem?* Malmö, 2015

Schumpeter, Joseph, "Den ekonomiska utvecklingens teori" ur *Om skapande, förstörelse och entreprenörskap*, Stockholm: Norstedts, 2008

Taylor, Frederick Winslow, *The Principles of Scientific Management*, 1911

Westlund, Marielle, Westlund, Christer, *Så tänds eldsjälar En introduktion till entreprenöriellt lärande*, Me university, 2010

Rapporter mm

Läroplan, examensmål och gymnasiegemensamma ämnen för gymnasieskolan 2011, Skolverket, Stockholm, 2011

OECD/CERI *Towards an "Enterprising" Culture: a Challenge for Education and Training*. Paris: OECD, 1989

Strategi för entreprenörskap inom utbildningsområdet, Regeringskansliet, Näringsdepartementet och Utbildningsdepartementet, Stockholm: 2009

Skapa och våga om entreprenörskap i skolan, <https://www.skolverket.se/om-skolverket/publikationer/>

Tidnings- och tidskriftsartiklar

Arbman, Hans, "Förstelärare skapar hierarkier på skolor" *Dagens Nyheter*, 2018-01-08

Dahlstedt, Magnus, Liedman, Sven-Erik m.fl, "Systemet med fritt skolval måste bytas ut", *Svenska Dagbladet*, 2018-01-20

Prytz, Johan, Westberg, Johannes, "Farliga föreställningar präglar debatten om skolan", *Svenska Dagbladet*, 2018-01-19

Strandbrink, Peter, "Värdegrundsdoktrinen i svensk skola är ohållbar", *Dagens Nyheter*, 2017-11-18

Tännsjö, Torbjörn, "Värdegrundens vara eller icke vara", *Nordisk Tidskrift för Allmän Didaktik*, Vol. 2, No. 1, november 2016

Westfelt, Anneli, "Gymnasieskolan skapar för mycket stress", *Svenska Dagbladet*, 2014-10-05

Otryckta källor

www.europaportalen.se/tema/lissabonstrategin, 2018-05-17

<https://www.foretagande.se/12-overraskande-tecken-att-du-ar-en-entreprenor>, 2018-04-05

Förstelärarenkäten Rapport, Grundskoleförvaltningen & Gymnasie- och vuxenutbildningsförvaltningen, 2017-05-23,

https://www.skolverket.se/polopoly_fs/1.263953!/Malmö%20stad.%20Rapport%20förstelärare..pdf

Göteborgs universitet Rapport, Arbetsgruppen för lärandemål, betyg och moduler 2006-10-23 Dnr N 22 4793/03

https://www.bologna.org.gu.se/digitalAssets/759/759815_Betygssystem_och_betygsskalor_061023_-_arbetsgr_f_l_randem_l_betyg_o_moduler.pdf

<https://www.svtplay.se/den-svenska-valfarden>, 2018-04-01

www.sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=1637&artikel=6900818, 2018-03-07

<https://www.skolverket.se/skolutveckling/larande/entreprenorskap>. 2018-03-01

<https://www.skolporten.se/nyheter/jan-bjorklund-infor-tva-nya-karriarsteg-for-larare>, 2012-09-24

www.tillitsdelegationen.se, Styrningsinitiativ och professionell identitet Om prestationsvärdering i skolan, Asplund, Kajsa, Bolander, Pernilla, Werr, Andreas, Handelshögskolan i Stockholm, 2018-03-11

www.youtube.com, Forum Tillit, 2018-04-23